

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 12/2 2023 s. 518-545, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

KIRGIZ TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNDE ERKEK İMGESİ

Songül ŞEN*

Geliş Tarihi: Kasım, 2022

Kabul Tarihi: Şubat, 2023

Öz

Atasözleri, müşterek bir anlaşma ve iletişim kurma sistemi olan dilin tarihçesi kadar eskilere dayanmakta ve sözlü gelenek içinde doğup gelişmektedir. Yazılı gelenekte ise en eski metinlerden olan Orhun Abideleri'nde, Türk atasözlerinin ilk örneklerine rastlanılmaktadır. Bu örneklerden bazılarının birtakım değişikliklerle de olsa Türk dilinin lehçelerinden biri olan Kırgız Türkçesinde hâlâ yaşıyor olması söz konusu lehçenin önemini göstermektedir. Ortak kültür mirasımızı, değer yargılarımızı bugünlere taşıyabilmiş olan Kırgız atasözlerinin incelenmesi de bu denli önem arz etmektedir. Bu çalışmada Kırgız atasözlerine yansıyan erkek imgesi ele alınmış ve Kırgız erkeğinin toplumsal temsilinin temaları belirlenmeye çalışılmıştır. Tarama yöntemiyle erkek ile ilgili (eril/masculine) ve erkeği işaret eden kelimelerin geçtiği 545 atasözü 5 gruba ayrılarak incelenmiştir. Bu gruplama ile Kırgız toplumunda erkeğin Kırgız atasözlerindeki yerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Atasözleri, Kırgız Türkçesi atasözleri, toplumsal cinsiyet, erkeklik, erkek imgesi.

THE IMAGE OF MALE IN KYRGYZ TURKISH PROVERBS

Abstract

Proverbs are as old as the history of language, which is a common agreement and communication system, and they are born and developed within the oral tradition. In the written tradition, the first examples of Turkish proverbs are found in the Orkhon Monuments, one of the oldest texts. The fact that some of these examples are still alive in Kyrgyz Turkish, which is one of the dialects of the Turkish language, albeit with some changes, shows the importance of the said dialect. It is equally important to examine the Kyrgyz proverbs that have carried our common cultural heritage and value judgments to the present day. In this study, the male image reflected in the Kyrgyz proverbs was discussed and the themes of the social representation of the Kyrgyz man were tried to be determined. With the scanning method, 545 proverbs with male and male-pointing words were divided into 5 groups and examined. With this grouping, it is aimed to reveal the place of man in Kyrgyz proverbs in Kyrgyz society.

Keywords: Proverbs, Kyrgyz Turkish proverbs, gender, masculinity, male image.

* Doktora Öğrencisi; Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, songul7sen@gmail.com.

Giriş

1950'lerden beri toplumsal cinsiyet alanında gövde gösterisinde bulunan kadın çalışmalarının aksine ihmal/göz ardı edilmiş olan erkek ve erkeklik çalışmaları (masculinity studies), henüz birçok araştırmacının ilgi odağı olmaya başlayabilmiştir. Avşar, her geçen gün derinleşen bu akademik ve popüler ilginin sürecini şöyle sıralamıştır: “Erkeklik çalışmaları, 1970’lerde ilk olarak erkekliği farklılık üzerinden ele alır. Ardından 1980’lere tekabül eden dönemde erkekliğin yeni görünümleri söz konusu edilmiş; 2000’li yıllara gelindiğinde ise erkeklik değişen formlarıyla ele alınmıştır” (2017, s. 225). Erkeklik çalışmaları kadınlara karşı gelişen agresif bir öfkenin sonucu veya erkekliğin savunusu değildir. Feminizm ile işbirliği ve diyalog hâlidir, hatta birçok açıdan erkekliğe karşı daha detaylı ve sert eleştiri içerir. Erkeklik çalışmalarındaki toplumsal cinsiyet kurgusu, postyapısal temelleri sayesinde erkekleri suçlamadan ya da savunmadan düşünmeyi mümkün kılar (Uçan, 2016, s. 2). Erkeklik çalışmalarına akademik alanda katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu araştırmada ana materyal olarak atasözleri seçilmiş, Kırgız Türkçesi atasözlerinin Kırgız erkeğini nasıl yansıttığının tespiti amaçlanmıştır.

Türk Dil Kurumunun yayınladığı *Türkçe Sözlük*'te atasözü, “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak kısaca söylenmiş ve halka mâl olmuş öğüt verici nitelikte söz” şeklinde tanımlanmaktadır (Parlatır vd., 1998, s. 155). Atasözlerinin, terim olarak Türk dünyasındaki bazı karşılıkları şöyledir: Azerbaycan Türkleri, atalar sözü; Başkurtlar, makal, eytim, atalar hüzi; Kazaklar, makal, metel, nakıl; Özbekler, makal; Tatarlar, atalar süzi, makal, eytim; Türkmenler, atalar sözi, nakıl; Uygurlar, makal; Kumuklar, atalar sözü; Çuvaşlar, vattisin semahi (yaşlılar sözü) (Alkaya, 2001, s. 58). Kırgızlar'da ise atasözü terimi “makal” olarak belirtilmektedir. “Makal, insanların uzun yıllardan beri gelen felsefi fikir sonuçlarını özetleyerek, onların hayat tecrübelerinin temelinden alınan, kafiyelenmiş ve ahenklenmiş bir veya birkaç cümlede düşünceyi tamamlayan, terbiye etme amacıyla kullanılan folklor eserleridir” (Muratov vd., 2014, s. 85). Kırgız Türkçesinde “makal”ın yanında “makal-ılap”, “makal-lakap” ve “nakıl söz” gibi terimler de kullanılabilir (Zakitov, 1973, s. 171-186; Yudahin, 1994, s. 549; İbray Uulu (haz.) 2001; Baycigitov vd., 2002, s. 51-56; Cumakadırovna 2010; Parlatır, 2007, s. 2; Aksu vd., 2022, s. 7; Ercilasun, 1991, s. 32-33). Bazı düşünürler, makal teriminin iki cümleden; lakap teriminin ise bir cümleden oluştuğunu veya tam zıddı bir durumun söz konusu olduğunu söylemektedir (Usupbekov, 1982, s. 9). *Kırgız Dilinin Açıklamalı Sözlüğü*'nde ise “*Makal*, hayat tecrübesine dayanılarak halk tarafından ortaya konmuş, akıl ve nasihat verici kısa, mecazlı, tesirli sözler; *lakap*, herhangi bir vakayı, hayata ait gerçeği; insan tabiatındaki, tavır ve davranışındaki bir hususiyeti ibret olarak ortaya koyan, ibretli sözler vasıtasıyla veren kısa cümleler.” olarak belirtilmiştir (Abduldayev vd., 1969, s. 416, 747).

Kırgız Türkçesindeki atasözlerini derleme tarihi 1922 yılından başlamaktadır. Kırgız atasözlerini derleme çalışmasını yapan ilk halk bilimci Kayım Miftakov, Kırgızistan'ın bütün bölgelerini gezmiş, derlediği atasözlerini yazıya geçirmeye çalışmıştır.¹ Mirtakov'dan sonra atasözlerinin derlenip yayımlanmasında Konstantin Yudahin ile Bübü Karimcanova'nın da büyük gayretleri olmuştur. Yudahin, 1940 yılında yayımladığı *Kırgızca-Rusça Sözlük*'ü hazırlarken Kırgız atasözlerini derlemiş, bazı maddelerle ilgili yazılar içerisinde Kırgız

¹ Usmanova, A. ve Upçiboyeva, M. (2017). Frantsuz cana Kırgız dilindegi makal-lakaptardın okşoştuktarı cana ayırmaçılktarı. *Oş Mamlekettik Universitetinin Carçısı*, Atayım Çıgarılım, 3, s. 242.

atasözlerini Rusça çevirisiyle birlikte vermiştir. Bu sözlükte 2000'e yakın Kırgız atasözü yer almıştır.² Abdullah Battal Taymas da Yudahin'in sözlüğünü Türkiye Türkçesine aktarırken (1945-48) asıllarıyla beraber Rusça çevirilerini de aktarmıştır. 1988'de bu kitabın ikinci baskısı yapılmıştır.³ Bilgehan Atsız Gökdağ, Taymas'ın çalışmasından derlediği atasözlerini bir makale olarak yayınlamıştır.⁴ Kırgız Türkçesindeki atasözlerini ilk defa ayrı bir kitap olarak bastıran Kırgız bilim adamı Bübü Kerimcanova'dır. Kerimcanova'nın derlediği atasözleri 1948'de Bişkek'te *Kırgız Atasözleri* adıyla kitap olarak basılmıştır.⁵ Kırgız atasözlerini ilk kez bilimsel olarak P. N. Konovalov çalışmıştır. Konovalov, 1948 yılında *Kırgızskiye Poslovitsy i Pogovorki* (Kırgız Atasözleri) adlı monografi çalışmasını yayımlamış, çalışmasında atasözlerinin çıkışı, anlamı, farkı, söz dizimi, sınıflandırma prensipleri ile ilgili görüşlerini bildirmiştir.⁶ Bilimsel olarak inceleyen bir diğer araştırmacı ise Sapabek Zakirov'dur. Yazarın 1962 yılında basılan *Kırgız Halk Atasözleri* adlı bilimsel çalışmasında atasözlerinin sınıflandırılması, konuları, özellikleri vb. meseleler detaylı bir şekilde incelenmiştir.⁷ Ş. Usupbekov, S. Şambayev ve T. Samudinovlar, önceden derlenen Kırgız atasözlerine yeni derlenenleri ilave eden araştırmacılarıdır. 1982 yılında Kırgızistan'da yayımlanan Şarşeke Usupbekov'a ait olan *Kırgız Makal Lakaptarı*'nda birçok eser, dergi, gazete, ilgili kişi ve bu alanda söz söyleyenlerden alıntı yapılmıştır⁸ (Çelik Şavk, 2002, s. IX; Dıykanbay, 2022, s. 163; Sarsek, 2018, s. 27-29).

Türklerin tarihine bakıldığında en eski metinlerden olan Orhun Abideleri'nde ilk örneklerine rastlanıldığı ve burada atasözünün sab, sav, mesel ve tabir şeklinde anıldığı görülmektedir. Aynı zamanda da atasözlerine 14. yüzyıl Kıpçak kaynaklarında sav/sab denilmiştir (Oğuz vd., 2012, s. 203). Eski dil özelliklerini taşıyan, Kırgız Türkçesinin atasözlerini incelediğimizde, tespit ettiğimiz *erkek konulu* bir atasözünün Sertkaya'nın X. yüzyılın ilk yarısında Orhun Alfabeti ile yazılmış atasözleri listesinde bulunan bir atasözü⁹ ile benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir (Sertkaya, 1983, s. 282). Şavk, Kâşgarlı Mahmûd tarafından 11. yüzyılda yazılmış olan Dîvânü Lügati't-Türk'te bulunan atasözlerinin büyük bir kısmının, hemen bütün Türk dil ve lehçelerinde hâlâ kullanıldığını belirterek Kırgız atasözlerinde aynen korunan 9 atasözü tespit etmiştir (Çelik Şavk, 2002, s. XII). Bu atasözleri incelendiğinde ise -kelime ve şekil farklılıkları olsa da- erkek konulu iki¹⁰ atasözü ile benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir.

² Bu sözlükteki Kırgız atasözleri 1997'de Bişkek'te ayrı kitap olarak bastırılmıştır: Poslovitsiy i Pogovorki Kırgızskogo Naroda, Bişkek, İlim, 1997, s. 3.

³ Yudahin, K. (1988). *Kırgız sözlüğü*. (Çev. A. Taymas) 2 Cilt, b. 2, Ankara: TDK Yayınları.

⁴ Gökdağ, B. A. (1998). Kırgız atasözleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ağustos, 129-168.

⁵ Kerimcanova, B. (1948). *Kırgız makaldarı*. Cana Lakaptarı, Bişkek.

⁶ Çalışma günümüzde Kırgız Bilimler Akademisinin Dil ve Edebiyat Enstitüsünün el yazmalar bölümünde korunmaktadır.

⁷ Zakirov, S. (1962). *Kırgız elinin makal, lakaptarı, frunze. Kırgız SSC Bilimler Akademisi*.

⁸ Usupbekov, Ş. (1982). *Kırgız makal lakaptarı*. Frunze: Kırgızistan Basması.

⁹ Er karı bolsar kerçin bolur. Erkek ihtiyarlarsa kerçin olur [T II Y 19 (U.560) / 8] (Sertkaya, 1983, s. 282).

Çaşında cigit şok bolot, karıganda toktolot. *Gençliğinde yiğit muzip olur, yaşlanınca durulur* (Şavk, 2002, s. 97).

¹⁰ 1. Tünle bulıt örtense ewlük urı keldürmişçe bolur; tанда bulıt örtense ewke yağı kirmişçe bolur. *Geceleyin bulut yansa, kızarsa kadın erkek çocuk doğurmuş gibi olur; sabahleyin bulut kızarsa eve düşman girmiş gibi olur* (Mahmûd, 2005, s. 378). Keçinde kün kızarsa kelinin erkek törögöndöy süyün, erteñ menen kün kızarsa, eliñe coo tiygendey küyün. *Akşamleyin güneş kızarsa gelinin erkek doğurmuş gibi sevin, sabahleyin güneş kızarsa ülkeni düşman basmış gibi üzül* (Şavk, 2002, s. 141).

2. Alplar birle uruşma, begler birle turuşma. *Alplarla vuruşma, beylerin karşısına çıkma* (Mahmûd, 2005, s. 624). El menen ereğişpe, baatır menen coolaşpa. *Halk ile tartışma, bahadır ile savaşma* (Şavk, 2002, s. 119).

İnceleme konusu olarak atasözlerinin tercih edilmesinin sebebi, insanların toplumsal yaşamının hemen her evresinde yerini almış olması, sözlü gelenek içinde birey veya halkın manevi değerlerini, hayata bakış açılarını, sosyal hayat deneyimlerini söyleyeni belli olmadan nesilden nesile aktarmış, öğüt, tavsiye, ders ve akıl verici, yol gösterici olmuş olmasıdır. Geçmişten günümüze ulaşan bu kısa ve kalıplaşmış sözler bizlere mutlaka bir gerçeği yansıttığından toplum kültürünün aktarımı konusunda başvurulabilecek güvenilir kaynaklardan biridir. Çalışmamızda atasözlerinin toplum kültürü aktarımı konusunda bir araç/hafıza/ayna olma işlevinden hareketle Kırgız atasözlerine yansıyan erkeğin özellikleri, davranışları ve görevlerinin tespiti amaçlanmış, tespit edilen atasözleri belli bir tematik sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet çıktısı oluşturmaktan ziyade atasözlerinin söyleyeninin erkeği algılayışı ve algılatmak istediği yönünü ortaya koyarak halk bilimine katkı sunmaktır.

1. İncelemeler

Her geçen gün dikkatleri biraz daha üstüne çeken erkeklik çalışmaları, sadece kadını ya da sadece erkeği araştırmanın yeterli olmadığını savunarak, bu iki cinsin birbirini tamamladığını ve hem kadının hem de erkeğin tüm yönleriyle ortaya koyulmasının gerekli olduğunu savunmaktadır (Zeybekoğlu, 2010, s. 11) Erkek ve kadının bu koparılamaz bağlarından hareketle çalışmamızın ilk grubunu erkek ve kadını ortak konu alan atasözleri oluşturmaktadır. Diğer taraftan Arık'ın da dediği gibi erkekliği anlamanın başlangıç noktası erkek-kadın karşıtlığından öte erkekler arasında uygulanan egemenlik ve itibar unsurlarının analizinden geçmektedir (Arık 2009, s. 185). Bu unsurlar göz önüne alınarak bir gruplandırmaya gidildiğinde ise bir yandan itibar, güç kaynağı olan erkek evladın ve bu bağlamda akrabalık ilişkileri çerçevesinde erkekliğin, diğer yandan ise savaş ve şiddet içeren bir alanda kendini kanıtlayan güçlü ve bağımsız erkeğin yiğitlik özellikleri ele alınmıştır. Yiğitlik özelliklerinin ele alındığı gruplandırmada erkek imgesi sosyal ve duygusal açıdan (zorluk çekmesi, savaşması, yürekli olması vb.) değerlendirilmiştir. Son olarak bazı fiziksel özellikler ile bazı meslek adları ve sıfatların gruplandırılmasıyla erkeğin işaret edildiği atasözleri ele alınmıştır. Böylece taranan eserlerden elde edilen erkek imgesinin olduğu her atasözü çalışmaya dâhil edilmiş ve Kırgız erkeği profili bir bütün olarak verilmeye çalışılmıştır.

Ahmet Güngör ve Asel Cailova Güngör (1998) ile Ülkü Çelik Şavk (2002) tarafından aynı isimle hazırlanan *Kırgız Atasözleri* eseri veritabanımızı oluşturmaktadır. Veritabanından elde edilen atasözlerinin Türkiye Türkçesine çevirisi bu eserlerden aynen alınmıştır. Veriler tarama yöntemiyle elde edilmiştir: Sözlüksel cinsiyet¹¹, gizli cinsiyet¹² ve çağrışımsal cinsiyet¹³ kategorisinde olan eril kelimelerin¹⁴ yanında, bu türden kelimeler içermeksizin örtük olarak erkeğe gönderimde bulunan dişil kelimelerin de taranmasıyla elde edilen toplam 545 atasözü

¹¹ Sözlüksel cinsiyet, biyolojik cinsiyetle uyumlu cinsiyet türüdür. Sözcüklerin anlamlarıyla sınırlıdır. Erkekler için erkek, adam, oğlan, herif, bey, bay; kadınlar için kadın, bayan, kız, karı, hanım, madam, matmazel sözcükleri sözdizimsel yapılar da cinsiyet bildirme aracı olarak kullanılır (Kerimoğlu, 2015, s. 151).

¹² Bağlamcıl bir cinsiyet bildirme türüdür. Sözlük anlamıyla cinsiyet belirtmeyen sözcüklerin belirli dilsel bağlamlarda cinsiyet bildirir hâle gelmesidir. Örneğin, genç ve çocuk sözcüklerinin bugün erkekler için kullanıldığını gözlemleriz (Kerimoğlu, 2015, s. 152).

¹³ Daha sosyo-kültürel cinsiyet görünümüdür. Gizli cinsiyetten farklı olarak dilsel bağlamdan çok, psiko-sosyal bağlamla ilişkilidir. Nedenlidir. Bu bakımdan sözlüksel cinsiyete benzer. Ancak sözcüklerin karşıladığı bir biyolojik cinsiyet yoktur. Bir sözcüğün neden erkek veya kadını çağrıştırdığı konularla açıklanabilmektedir. Çoğu meslek icra edenlere göre bir çağrışım alanı yaratmıştır. Örneğin hemşire sözcüğü kadınlarla, futbolcu sözcüğü erkeklerle ilgili görülür (Kerimoğlu, 2015, s. 154).

¹⁴ Taranan bu kelimelerin listesi, sonuç bölümünde toplu olarak şema ile verilmiştir.

incelenmiştir. Yapılan incelemelerde içinde doğrudan erkek, er kelimeleri geçen 156 atasözü bulunurken, erkeğe eril kelimelerle gönderimde bulunan 357, içerisinde erkekle ilgili kelimelerin geçmediği hâlde dişil kelimelerle erkeğe gönderimde bulunan 32 atasözü tespit edilmektedir. Denilebilir ki sadece içerisinde erkek, er sözcüğü geçen atasözlerinin incelenmesi Kırgız toplumunda erkeğin yerinin ve öneminin ortaya konmasında hatalı sonuçlara ulaştırılabilecektir. Bu nedenle taranan kelime kadrosu arttırılmış ve konu daha bütüncül bir açıdan ele alınmıştır.

1.1. Kırgız Türkçesi Atasözlerinde Aile ve Akrabalık Bağlamında Erkek ve Kadın

Bu bölümde *er (erkek), erkek, ata (baba), abışka (yaşlı adam), azamat (babayiğit), bala (oğul), bay (bey), biy (bey), caş (genç), cigit (yiğit), kayın (kayın), küyöö (genç koca, damat), uul (oğul), sakal (sakal)* kelimelerinin geçtiği atasözleri ele alınmıştır. Bunların yanında bağlamdan erkeği işaret ettiği anlaşılan *akılsızga (akılsız adam), çogoolgo (kavgacı adama), ölgöndön (ölen adamdan), caman (kötü adam)* gibi sıfatların ve *alganiñ (aldığın karın), ayalıñ (karın), ayagiñ (hanımın), katınıñ (hanımın), zayıbuñ (kadının), süygönüñ (sevdiğin kadın), suluuñ (güzelin), körktüü (güzeli) kelini (gelini), kızdı (kızı)* gibi dişil kelimelerin geçtiği atasözleri de ele alınmıştır.

*Bala*¹⁵, *bay*¹⁶, *biy*¹⁷, *caş*¹⁸, *abışka*¹⁹ kelimeleri sözlük anlamı bakımından doğrudan eril olmasalar da gerek cümledeki bağlamından gerek örtük olarak erkeği kodlamasından kelime kadrosuna dahil edilmiştir.

*Adam*²⁰ kelimesi, insanı yani erkek ve kadın cinsini birlikte işaret eder: Adam boluu arzan, adamdı bilüü kımbat. *İnsan olmak kolay, insanı tanımak zor.* Adam körkü, adep. *İnsanın güzelliği, edep* vb. Tarama esnasında adam kelimesinin geçtiği 52 atasözü tespit edilmiş ve doğrudan erkeğe gönderimde bulunan örnekleri hariç çalışmaya dahil edilmemiştir. Söz konusu kelimenin her zaman doğrudan erkeğe gönderimde bulunmadığını şu örnek ile kanıtlayabiliriz: Adamdın körkü adilettüülükto, cigittin körkü adeptüülükto. *İnsanın özelliği adaletlilik, yiğidin özelliği namus.* Aynı şekilde hem erkeği hem kadını ilgilendiren evlilik konusundaki atasözleri de erkeği tek başına işaret etmediğinden çalışmaya dahil edilmemiştir: Eki cakşı baş koşso-ırıs, bir caman menen bir cakşı baş koşso-durus, eki caman baş koşso-kün sayın uruş. *İki iyi insan evlense rızk, kötü ile iyi evlense münasip, iki kötü evlense hergün kavga.*

¹⁵ bala: bala, çocuk, evlat, oğul, yavru (Çankaya, 2014, s. 85).

¹⁶ bay: 1. bay, gani, servetli, varlıklı, zengin. 2. bey, beyefendi, efendi (Çankaya, 2014, s. 82).

¹⁷ biy: kabileye ait, Kırgız halk hâkimi (Çankaya, 2014, s. 106).

¹⁸ caş: genç, enerji dolu, körpe (Çankaya, 2014, s. 187).

¹⁹ abışka: ihtiyar, yaşlı (Çankaya, 2014, s. 20).

²⁰ adam: adam, beşer, insan (Çankaya, 2014, s. 22).

Çizelge 1: Erkek ve Kadınla İlgili Karşılaştırmalar ve Benzetmeler

[1]	Ayal cakşısın, eri süyöt; er cakşısın, eli süyöt.	<i>Kadının iyisini kocası sever; yiğidin iyisini halkı sever.</i>
[2]	Ayal sergeginen cumuş bütöt, erkek sergegi ırıs kütöt.	<i>Kadının girişkeni iş bitirir, erkeğin girişkeni rızk arar.</i>
[3]	Ayaldın camanı atıñdı bulgayt, erdin camanı eldi bulgayt.	<i>Kadının kötüsü adını kirletir, erin kötüsü halkı kirletir.</i>
[4]	Cakşı kız cakadağı kunduz, cakşı ciğit köktöğü cıldız.	<i>İyi kız yakadaki samur, iyi yiğit gökteki yıldız.</i>
[5]	Cakşı kızga caman kız, bağı menen teñelet. Cakşı erge caman er, carı menen teñelet.	<i>İyi kıza kötü kız, bahtı ile denk olur. İyi erkeğe kötü erkek, yâri ile denk olur.</i>
[6]	Caman ayal ketem dep korkutat, caman erkek ölöm dep korkutat.	<i>Kötü kadın gideceğim diye korkutur, kötü erkek canuma kıyacağıım diye korkutur.</i>
[7]	Caman erkek tuğançıl, caman katın törkünçül.	<i>Kötü erkek akrabasına daha yakın, kötü kadın akrabasına daha yakın.</i>
[8]	Enenin kolunan kız toyboyt, erdin kolunan kuş toyboyt.	<i>Anne elinden kız doymaz, er elinden kuş doymaz.</i>
[9]	Enesi boluşçaaktın kızı ıyłaak, atası boluşçaaktın uulu ıyłaak.	<i>Anası merhametli olanın kızı ağlayık, babası merhametli olanın oğlu ağlayık.</i>
[10]	Enesi çok kız, atası çok uul cetesiz.	<i>Annesiz kız, babasız oğlan bakımsızdır (soysuzdur).</i>
[11]	Er aylası-bir, katın aylası-miñ.	<i>Er çaresi bir, kadın çaresi bin çeşittir.</i>
[12]	Er bir ölsö, eş miñ ölot.	<i>Er bin ölse, eş (arkadaş) bin ölü.</i>
[13]	Erkektin koy soyğonu, ayaldın sayma sayğanı menen teñ.	<i>Erkeğin kestiği koyun, kadının nakışıyla birdir.</i>
[14]	Erte turgan erdin bir ırısı artık, erte turgan ayaldın bir işi artık.	<i>Erken kalkan erkeğin bir kısmeti fazla, erken kalkan kadının bir işi fazla.</i>
[15]	Katın törkünü tördön kaytat, er törkünü iregeden kaytat.	<i>Kadın akrabası başköşeden geri döner, er akrabası eşikten geri döner.</i>
[16]	Katını camandın kazanı sınık, erkegi camandın bıçağı iyri.	<i>Hatunu kötünün kazanı kırık, erkeği kötünün bıçağı eğridir.</i>
[17]	Katını çok üy-cetim, kalıstığı çok biy-cetim.	<i>Kadınsız ev yetim, otoritesi yok bey yetim.</i>
[18]	Kız balası kızikturat, uul balası uukturat.	<i>Kız çocuğu merak ettirir, oğlan çocuğu zehirletir.</i>
[19]	Kızduu üydö-kıñır süylöbö, uulduu üydö-uzun süylöbö.	<i>Kızı var olan evde fesat konuşma, oğlu olan evde uzun konuşma.</i>
[20]	Kızı caman bolso, 'caş' deyt, balası caman bolso, 'mas' deyt.	<i>Kızı kötü olana 'genç' derler, oğlu kötü olana 'sarhoş' derler.</i>
[21]	Kızdın töründö bolğonço, uuldun ulagasında bol.	<i>Kız evinin baş köşesinde oturmaktansa, oğul evinin kapısında oturmak iyidir.</i>
[22]	Uruşpas uul, kerişpes kelin bolboyt.	<i>Kavga etmeyen oğul, anlaşamayan gelin olmaz.</i>
[23]	Uul cakşısı-urmat, kelin cakşısı-kelbet.	<i>Oğlan iyisi hürmet, gelin iyisi güzelliştir.</i>
[24]	Uul camanı-uygak, kız camanı-kamgak.	<i>Oğlan kötüsü nazlı çiçek gibi, kız kötüsü yelkovan otu gibi.</i>
[25]	Uuluñ össö urumga, kızın össö kırımga.	<i>Oğlun büyüyünce soya, kızın büyüyünce uzağa.</i>
[26]	Üydü kırk erkek toltura albayt, bir ayal tolturat.	<i>Evi kırk erkek dolduramaz, bir kadın doldurur.</i>

Çizelge 2: Evlilikte/Hayat Eşi Olmakta Denklikler

[27]	Alcake erkeğe calcake katın tuş kelet.	<i>Geveze erkeğe, patavatsız kadın denk gelir.</i>
[28]	Azamat akılduu bolso, alganı meerimdüü bolot.	<i>Babayiğit akıllı olsa evlendiği yâri nezaketli olur.</i>
[29]	Bay bolboocu-cigitke, ölöğön mal coluğat. Kuu baş bolçu cigitke, tuubas katın coluğat.	<i>Zengin olmayacak yiğide, ölecek mal rast gelir. Çocuksuz kalacak yiğide, kısır kadın rast gelir.</i>
[30]	Beytaalay êrdin başına, beycay ayal coluğat.	<i>Talihsiz erkeğe, talihsiz kadın rast gelir.</i>
[31]	Katın cakşısı-er cakşısı.	<i>Hatun iyi, er iyi.</i>
[32]	Vazir cakşısı, kan cakşısı; ayal cakşısı, er cakşısı.	<i>Vezir iyi, han iyi, kadın iyi, erkek iyi.</i>

Çizelge 3: Evlenilecek Kadının Özelliklerinin Erkeğe Etkisi

[33]	Alganın cakışı bolso, cakañ agarır, alganın caman bolso, sakalıñ agarır.	<i>Aldığın karın iyi olursa, yakan ağarır, aldığın karın kötü olursa, sakalın ağarır.</i>
[34]	Alganın caman bolso, suuk söz ugup küyösün. Alganın cakışı bolso, bal sözün ugup süyösün.	<i>Aldığın karın kötü ise, soğuk söz duyup beklersin. Aldığın karın iyi ise, bal sözünü duyup seversin.</i>
[35]	Ayalıñ miktı bolso baktıñ, ayalıñ kıydı bolso kattıñ.	<i>Karın iyi ise bahtın, karın kurnaz ise yandın.</i>
[36]	Ayıldeşin cakışı bolso, agayın-tuugan ne kerek. Algan carıñ cakışı bolso, atıñ tonuñ ne kerek.	<i>Hemşerin iyi ise, ağabey akraba ne gerek. Aldığın yârın iyi olursa, atın kürkün ne gerek.</i>
[37]	Cakışı ayal caman erdi er kılat.	<i>İyi hanım kötü eri er yapar.</i>
[38]	Cakışı bolso alğaniñ, carkıldağan kuşka okşoyt; caman bolso alğaniñ, aldından ötkön sızğa okşoyt, kañtardağı muzğa okşoyt. Cakışı bolso katınıñ, kelip turat cakınıñ, tabıla beret akılıñ, kuusañ da ketpeyt cakınıñ; caman bolso katınıñ, kete beret akılıñ, çakırsañ kelbeyt cakınıñ.	<i>İyi olursa kadının, güzel masal kuşuna benzer; kötü olursa kadının önünden sıvışıp kaçır, kıştaki buza benzer. İyi olsa kadının, gelir gider yakının, her an olur aklın, kovalasan da gitmez yakının; kötü olursa kadının uçup gider aklın, çağırsan gelmez yakının.</i>
[39]	Cakışı bolso ayagıñ-kelip turat cakınıñ; caman bolso ayagıñ, kaçıp turat cakınıñ.	<i>İyi olsa hanımın gelip gider akrabaları; kötü olsa hanımın kaçıp gider akrabaları.</i>
[40]	Cakışı bolso katınıñ, tabıla beret akılıñ.	<i>İyi olsa hanımın, her zaman vardır aklın.</i>
[41]	Katın camanı er koruyt.	<i>Kadının kötüsü kocasını korur, gözetler.</i>
[42]	Katın erdi karayt, er cerdi karayt.	<i>Kadın eşine bakar, eşi yere bakar.</i>
[43]	Katın erke bolso erine teke bolot.	<i>Kadın şımarık ise erine teke oluverir.</i>
[44]	Katını cakışı cigittin, kayda cürsö köönü tok.	<i>Hatunu iyi yiğidin nereye gitse gönlü toktur.</i>
[45]	Katını cektin altını çok.	<i>Hatunu olmayanın altını yoktur.</i>
[46]	Katını dolu bolso, zamandın tıncığınan ne payda?	<i>Kadını huzur vermezse, zamanın selametinden ne fayda?</i>
[47]	Katını menen uruşkan, kayınına salam berbeyt.	<i>Hatunuyla kavga eden, kayınına selam vermez.</i>
[48]	Katınıñ suluu bolgon soñ, arkırap betten algan soñ, suluuluğu ne payda.	<i>Karın güzel olduktan sonra, haykırıp yüze saldırdıktan sonra, güzelliğinden ne fayda.</i>

Çizelge 4: Evlenilecek Erkeğin Özelliklerinin Kadına Etkisi

[49]	Bakkan êesi caraşsa, küypül küçük sak bolot. Alğan êri caraşsa, kara katın ak bolot.	<i>Sahibi bakmasını bilirse zayıf enik yavuz uyanık olur. Evlendiği eri yakışsa, kara kadın ak olur.</i>
[50]	Cakışı erge kız barsa, sılap sılap sultan kılat. Caman erge kız barsa, urup-sogup ultan kılat.	<i>İyi erkeğe kız varınca, okşaya okşaya sultan eder. Kötü erkeğe kız varınca, vura vura ayakkabı tabanı eder.</i>
[51]	Coo ayagan caraluu, katın karaluu.	<i>Düşmana acıyan kendisi yaralı, karısı yaşlı.</i>
[52]	Çokoy kiygen but kuurayt, çooolgo tiygen kız kuurayt.	<i>Ayakkabı giyen ayak kurur, kavgacı adamla evlenen kız kurur.</i>
[53]	İrdü-küyö, çirdü-kız.	<i>Şarkıcı damat, kavgalı kız.</i>
[54]	İlgeri barardın iti çöp ceyt, keder ketkendin kelini uuru kılat.	<i>İşi yürüyenin köpeği ot yer, işi yürümeyenin karısı hırsızlık eder.</i>
[55]	Katını kütüp albagan-kün kılat.	<i>Hazırlanıp evlenmeyen, kadını köle eder.</i>

Çizelge 5: Erkeğin Eş Seçmesi

[56]	Baltaluuga otun çokpu, baytalduuga katın çokpu.	<i>Baltalya odun mu yok, kısraklıya kadın mı yok?</i>
[57]	Baytalduuga katın çokpu.	<i>Baytalı olana kadın yok mu?</i>
[58]	Eki el tarap bolso, eptüü cigit katın alat.	<i>İki halk taraftar olsa, becerikli yiğit kadın alır.</i>
[59]	Kaygısı çok kara suuga semiret. Sanaası çok sarı suuga semiret. Katını çok kızduu üygö teminet.	<i>Kaygısı olmayan, kara sudan semirir. Düşüncesi olmayan, sarı sudan semirir. Karısı olmayan, kızlı eve at koşturur.</i>

Çizelge 6: Kadının Eş Seçmesi

[60]	Ar kim öz kamında, karı kız er kamında.	<i>Herkes kendi derdinde, yaşlı kız erkek derdinde.</i>
[61]	Aylası ketken cer tandabayt; çaşı ötkön er tandabayt.	<i>Çaresi tükenen, yer seçmez; yaşı geçen, erkek seçmez.</i>
[62]	Bala kalsa mal el tabat, katın kalsa bay er tabat.	<i>Çocuk kalsa mal ülke bulur, kadın kalsa zengin koca bulur.</i>
[63]	Ecekeme işenip ersiz kaldım.	<i>Ablama güvenip kocasız kaldım.</i>
[64]	Elek surap barıp, erge tiyip ketiptir.	<i>Elek istemeye gidip, er bulup evlenmiş.</i>
[65]	Kara-dalı, er tandabayt; ölöör adam, cer tandabayt.	<i>Evde kalmış kız, koca seçmez; ölecek insan, yer seçmez.</i>
[66]	Koñşu cakışı bolso, sokur kız er tabat.	<i>Komşu iyi olursa, kör kız koca bulur.</i>

[67]	Küyöö kelse, kız dayar.	<i>Er gelse, kız hazır.</i>
[68]	Mata dañkı menen böz ötöt, ata dañkı menen kız ötöt.	<i>Kaliteli kumaş satılır, baba şöhretiyle kızı evlendir.</i>

Çizelge 7: Erkek ile Kadına Evlilik ve Eş Seçme Üzerine Verilen Nasihatler

[69]	Adal işti ayılñdan ayaba, aram işti ayalñdan aya.	<i>Helal işi köyünden esirgeme, haram işten kadını koru.</i>
[70]	Arık atka tuz berbe, akılsızga kız berbe.	<i>Zayıf ata tuz verme, akılsıza kız verme.</i>
[71]	Arpa berseñ atka ber, kütür-kütür çaynasın. Kızdı berseñ çaşka ber, kuçaktaşıp oynosun.	<i>Arpa vereceksen ata ver, kütür kütür çiğnesin. Kızı vereceksen gence ver, kucaklaşıp oynasın.</i>
[72]	Aşıkkan kız êrge cetpeyt. Erge cetsse etek ceñi cerge cetpeyt.	<i>Acele eden kız ere yetmez. Ere yetse bile, etek yeni yere yetmez.</i>
[73]	At alsañ minip al, ayal alsañ süyüp al.	<i>At alırsan binip al, eş alacaksan sevip al.</i>
[74]	Ayt künü katın alba, camgır künü, at çappa.	<i>Bayram günü kadın, eş alma, yağmurlu gün, at koşturma.</i>
[75]	Başñdan kim sılasa maşayıñ oşo, canñda kim otursa suluñ oşo.	<i>Başını kim sıvazlarsa ermişin işte o, yanında kim oturursa, güzelin işte o.</i>
[76]	Caman attı mingence, cöö cürgön artık. Caman katın algança, boydok cürgön artık.	<i>Kötü ata binmekense, yayan yürümek yeğdir. Kötü kadın almaktansa, yalnız yaşamak yeğdir.</i>
[77]	Erden kiyn urmat çok, eneden kiyn törkün çok.	<i>Erden sonra hürmet yok, anneden başka kız akrabası yok.</i>
[78]	Katın albay, kayın al.	<i>Hatun değil, kayın al.</i>
[79]	Körktüñü körüp algança süyönüñü surap al.	<i>Güzele bakıp almaktansa, sevdiğini isteyip al.</i>

Çizelge 8: Evlilik İçi Kurallara Uyuma

[80]	At sıylabas cigittin, cöoçülük bereer sazayın. Er sıylabas katındın, tulçuluk bereer sazayın.	<i>Ata hürmet etmeyen yiğidin, yayan kalma verir cezasını. Kocasına hürmet etmeyen kadının, dul kalma verir cezasını.</i>
[81]	At sıylagan cöö basbayt kalbayt, er sıylagan eşikte catpayt.	<i>At sayan yayan yürümez kalmaz, kocasını sayan eşikte yatmaz.</i>
[82]	Ayalñdı atım debe kamçı salıp, balañdı özüm debe êrke bağıp.	<i>Kadınına atım deme kamçılıyarak, çocuğuna kendim deme nazlandırarak.</i>
[83]	Bakpasa mal ketet, karabasa katın ketet.	<i>Bakmazsa mal gider, hiç bakmazsa kadın gider.</i>
[84]	Buzulaar üydön ırk ketet, atasınan adıldik ketet, balasınan namıs ketet, katını ayınçı, kelini uuru bolot.	<i>Dağılacak evden refah gider, babasından adalet gider, çocuğundan namıs gider, kadını küfürbaz, gelini hırsız olur.</i>
[85]	Cakşı kız erden çıkpayt, erden çıksa da elden çıkpayt.	<i>İyi kız kocasından ayrılmaz, kocasından ayrılrsa da halkından ayrılmaz.</i>
[86]	Tuura söz, tuuganga cakpayt; katuu aytkan, katinga cakpayt.	<i>Doğru söz, kardeşe hoş gelmez; kaba konuşan, karıya hoş gelmez.</i>

Çizelge 9: Erkeğin, Genç Kadına Olan Düşkünlüğü

[87]	Biröönün katını biröögö kız körünüt.	<i>Başkasının karısı kız görünür.</i>
[88]	Kadırman bolso zayıbñ, kartaysa da kızğa teñ.	<i>Saygılı olursa kadının, ihtiyarlasa da kız gibi.</i>

Çizelge 10: Erkeğin Kadının Sahibi Olma Durumu

[89]	At, mingendiki; ton, kiygendiki; ayal, tiygendiki; er, eldiki.	<i>At, binenindir; elbise, giyenindir; kadın, evlenenindir; yiğit, halkındır.</i>
[90]	Baydı tuup alat, baybiçeni satıp alat.	<i>Koca doğurulur, kadın satın alınır.</i>

Çizelge 11: Erkeğin ve Kadının Birden Fazla Evlenebilmesi

[91]	Bay menen baybiçe uruşsa, kul menen küñ kuymakta.	<i>Bey ile birinci kadın kavga ederse, kul ile köle için kaymaktır.</i>
[92]	Baydın katını ölsö, töşögü cañırat. Cardının katını ölsö, başı kañırayt.	<i>Zenginın karısı ölünce döşegi yenilenir. Yoksulun karısı ölünce, başı feleği şaşırır.</i>
[93]	Eki eçkiñ, bolso, üyüñ tolo bıştak; eki ayalñın bolso, üyüñ tolo çatak.	<i>İki keçi olsa, evin dolu peynir; iki kadının olsa bir ev dolusu kavga.</i>
[94]	Eri ölüp erge tiygen katın kelinçek bolot.	<i>Kocası ölünce kocaya varan kadın, küçük gelin olur.</i>
[95]	Köçköndön otun artat, ölgöndön katın artat.	<i>Göç edenden odun artar, ölenden kadın artar.</i>

Çizelge 12: Erkek ile Kadın İlişkilerine Dair Bazı Tespitler

[96]	Acarduu ayal, adamdın periştesi; akılduu ayal, <i>Güzel kadın, insanın meleği; akıllı kadın, erkeğin erkektin şeriktesi.</i>
[97]	Balçı menen tölgöçüdön, öz ayalın artık aytat. <i>Falçı ile tölgöçüden²¹, kendi kadının daha iyisini söyler.</i>
[98]	Erdi katın uruşat, esi ketken boluşat. <i>Eşiyle kadını kavga eder, akli giden destek olur.</i>
[99]	Eri süybös katına endik-upa ne payda. <i>Kocasının sevmediği kadına allıktan ne fayda.</i>
[100]	Katın erden çıksa da elden çıkpayt. <i>Kadın kocasından ayrılrsa da halkından ayrılmaz.</i>
[101]	Kımızdı kim içeyin debesin, kızdı kim kuçayın debesin. <i>Kimızı kim içmek istemez, kızı kim kucaklamak istemez.</i>
[102]	Ötö caman-özün maktayt, başka caman-balasın maktayt, ayakkı caman-ayalın maktayt. <i>Kötü adam kendini över, önceki adam çocuğunu över, son gelen adam kötü kadını över.</i>

1.2. Kırgız Türkçesinde Kullanılan Erkek ile İlgili Aile ve Akrabalık Adlarının Atasözlerine Yansıması

Bu bölümde *er* (erkek), *ata* (baba), *uul* (oğul), *bala* (oğul), *bozoy* (delikanlı), *caş* (genç), *aga* (ağabey), *ini* (erkek kardeş), *küyöo* (damat), *baca* (bacanak), *kaynaga* (kayın birader), *kaynata* (kayın baba), *kuda* (dünür), *cuuçı* (dünür), *karı* (ihtiyar), *çal* (ihtiyar) kelimelerinin geçtiği atasözleri ele alınmıştır.

*Kuda*²², *cuuçı*²³, *karı*²⁴, *çal*²⁵ kelimeleri gerek cümledeki bağlamından gerek örtük olarak erkeği kodlamasından taranan kelime kadrosuna dahil edilmiştir. *Uul*²⁶ ve *bala* kelimeleri *evlat* anlamında kullanıldığında iki cinsi de işaret edebilmektedir lakin kız evlat anlamında kullanılmamakta ve daha çok erkek evlat anlamında kullanılabilir: Uulu cuktun, muunu cok. *Oğlu olmayanın, nesli yoktur.* Erkek evlat çizelgesinde değerlendirilen bu kelime evlat, çocuk anlamlarında kullanılmışsa atasözünde geçen diğer eril kelimeye (ör: baba) göre başka çizelgeye dahil edilmiştir: Bir ata-ene on balaga çıdayt, on bala bir ata-enege çıdayt. *Bir ana baba on çocuğa dayanır, on çocuk bir ana babaya dayanmaz.* Ata, ced anlamında kullanılan *ata* kelimesinin geçtiği atasözleri erkeğe doğrudan gönderim yapmaması, metafor olarak kullanılması gibi nedenlerden herhangi bir çizelgeye dahil edilememiş, burada örneklerinin verilmesiyle yetinilmiştir: Ata curtuñ, altın beşik. *Vatanın, altın beşiktir.* Ata ulu kök, eldin saltı, atanın narkı. *Halkın âdeti, ata değerleridir.* Uzunsuz-kıska bolboyt, uluusuz-nuska bolboyt. *Uzun olmadan kısa olamaz, atasız nasihat olmaz.* Söz kelgende sözgö caraşa söz aytpasa, sözdün atası ölot. *Söz sırası geldiğinde söze uygun söz söylenmezse, söz babası ölü.*

Çizelge 13: Baba

[103]	Ağayındın kadırın calaaluu bolsoñ bilêrsiñ, ata- <i>Akrabanın kıymetini iftûraya uğradığımda bilirsin, enenin kadırın balaluu bolsoñ bilêrsiñ. anne babanın değerini çocuğun olduğunda bilirsin.</i>
[104]	Aldıña aş koyso, atañdın kunun keç. <i>Önüne yiyecek gelse, babanı öldüreni dahi bağışla.</i>
[105]	Aldıña kelse tüşsö, atañdın kunun keç. <i>Af dileyip gelirse, babanı öldüreni dahi bağışla.</i>
[106]	Altı kün açka kalsañ da atañdı sıyla. <i>Altı gün aç kalsan da babanı say.</i>
[107]	Ata balası bolboson bolbo el balası bol. <i>Baba çocuğu olmasan da halk çocuğu ol.</i>
[108]	Ata balası, ton cakası. <i>Babanın çocuğu, elbisenin yakası.</i>
[109]	Ata körgön at beret, ene körgön ton beret. <i>Babasını tanıyan at verir, annesini tanıyan kürk verir.</i>
[110]	Ata körgön ok conot; ene körgön ton bıçat. <i>Babasını tanıyan ok yontar, annesini tanıyan kürk bıçer.</i>
[111]	Ata sözü altın, gönül koyup uksañ. Ata sözün <i>Baba sözü altındır, gönül verip dinlersen. Baba</i>

²¹ tölgöçü: Bir çeşit falçı

²² kuda: dünür, güveyi / gelinin babası (Çankaya, 2014, s. 331).

²³ cuuçı: çöpçatan, dünürücü, görücü (Çankaya, 2014, s. 209).

²⁴ karı: ihtiyar, yaşlı, kocamış kişi (Çankaya, 2014, s. 273).

²⁵ çal: ihtiyar (Çankaya, 2014, s. 592).

²⁶ uul: 1. oğul, evlat, 2. oğlan, erkek çocuk (Çankaya, 2014, s. 571).

ukpasañ, acıraysañ curtuñan.	sözünü dinlemezsen, ayrılırsın yurdundan.
[112] Ata-ênege balanın ala turğanı çok.	Ata, anneden çocuğun alacağı yoktur.
[113] Ata-eneñdi sıylasañ, öz balañdan opaa cakşılık körösün.	Baba ve anneni sayarsan, kendi çocuğundan vefa, iyilik görürsün.
[114] Ata, balaga sınçı.	Baba çocuğuna eleştirici, denetleyici.
[115] Ata, meken; ene, nur.	Baba, sığınak; anne, ışıktır.
[116] Atadan altoo tuulsa, ar calgızdık, başta bar.	Babadan altı tane olmuş, hepsinin düşüncesi başka başka.
[117] Atadan altoo tuulsa, sıylaşpasa cat bolot.	Babadan altı tane olsa, hürmet etmezsele yabancı olurlar.
[118] Ataga balanın alalığı çok.	Baba için çocukların birbirinden farkı yoktur.
[119] Atalaşım attan tüş, eneleşim eerge min.	Baba bir kardeşim attan in, anne bir kardeşim eyere bin.
[120] Atalaştan altoo bolgonço, eneleştan eköö bol.	Baba bir altı kardeş olmaksansa, ana bir iki kardeş ol.
[121] Ataluu bala arsız cetim, enelüü cetim erke cetim.	Babalı çocuk arsız yetim, anneli yetim nazlı yetim.
[122] Ataluu bala kulak ceýt, cetim bala tuyak ceýt.	Babalı çocuk kulak yer, yetim çocuk toynak yer.
[123] Ataluu uul, kocoluu kul.	Babalı oğul, efendili kul.
[124] Atam enem bar bolsun, oozu murdu çok bolsun.	Babam annem var olsun, ağız burnu olmasın (tek bir söz çıkmasın).
[125] Atam ölsö ölsün, atamdı körgön ölbösün. Enem ölsö ölsün, enemdi körgön ölbösün.	Babam ölürse ölsün, babamı gören ölmesin. Annem ölürse ölsün, annemi gören ölmesin
[126] Atañ altımışka çıkıkanda, aldap soolap küçün al.	Baban altmış yaşına çıktığında, kandırarak gücünü al.
[127] Atañ barda ak bolot, el katığı bek bolot.	Baban varken ak olur, halk katığı pek olur.
[128] Atañ kapır bolso, eneñe bıçak ber.	Baban kâfir ise, annene bıçak ver.
[129] Atañ karısa kul kılba, eneñ karısa küñ kılba.	Baban yaşlanınca köle etme, annen yaşlanınca cariye etme.
[130] Atañ kimdi alsa eneñ oşol, agañ kimdi alsa ceñeñ osol.	Baban kimi alırsa annen o, ağabeyin kimi alırsa yengen o.
[131] Ataña emne kılsan balandan oşonu körösün.	Babana ne edersen çocuğundan onu görürsün.
[132] Atañdan akça alsañ da sanap al.	Babandan bile para alsan, sayarak al.
[133] Atandı coo çapsa koşo çap.	Babanı düşman kesse, birlikte kes.
[134] Atañdı degendin tileği katat, aylanayın degendin tileği aşat.	Babanı diyenin dileği donar, yavrum diyenin dileği kabul olur.
[135] Atañdı körgöndön akıl sura, eneñdi körgöndön ton sura.	Babanı görenden akıl iste, anneni görenden elbise iste.
[136] Atanı körtüp uul ösöt, eneni körtüp kız ösöt.	Babasını görüp oğul yetişir, annesini görüp kız yetişir.
[137] Atanın balası azaarında bakşı bolot.	Babasının çocuğu zayıf düşecekken bahşı olur.
[138] Atanın caman körgön uulu tuk küttü.	Babasının sevmediği oğul servet sahibi oldu.
[139] Atanın kargışı, balaga ok.	Babanın bedduası, çocuğa ok.
[140] Atası başka menen koyon uulaba.	Babası ayrı olanla tavşan avlama.
[141] Atası boluşçaaktın kızı ıylak.	Babası üstüne titreyenin kızı sulu göz.
[142] Atası cakşı ayttırbayt, tegi cakşı dedirbeyt, söögü cakşı söktürböyt.	Babası iyi; söyletmez, kökü iyi; dedirtmez, soyu iyi; küfrettirmez.
[143] Atası cindinin, biri cindi; enesi cindinin, baarı cindi.	Babası delinin kaçığın, biri deli; annesi delinin, hepsi deli.
[144] Atası ölgön kişi uktasa da açka kişi uktabayt.	Babası ölen kişi uyusa da aç kişi uyumaz.
[145] Atasına balası aş içkendi üyrötöt.	Babasına çocuğu yemek yemeyi öğretir.
[146] Atı caman murun kamçılanat, atası caman murun aytat.	Atı kötü olan önceden yola çıkar, babası kötü olan önceden söyler.
[147] Atıñ barda cer col taanı, atañ barda el dos taanı.	Atın varken yer yol tanı, baban varken halk dost tanı.
[148] Ayılıñda ölüm çok bolso, atañ kana; elinde ölüm çok bolso, eneñ kana.	Köyünde ölüm yok ise, baban nerede? Ülkende ölüm yok ise, annen nerede?"
[149] Bir ata-ene otuz uuldu bagat, otuz uul bir ata-eneni бага albayt.	Bir ana baba otuz çocuğa bakar, otuz çocuk bir ana babaya bakamaz.
[150] Cakşı atanın kaşıktap cıynaganın, caman uul çömüçtöp çaçat.	İyi babanın kaşıkla topladığını, kötü evlat kepçeyle saçar.
[151] Calgız kız, calama tuz; eki kız, ermek kız; üç kız, ata-enege küç kız.	Tek kız, kaya tuzu; iki kız, eğlencelik kız; üç kız, ana baba için güç kız.
[152] Caş-küçü menen, karı-keñeşi menen.	Genç gücüyle; anne-baba nasihatı ile.

[153] Dülöyögö salam berseñ, 'atañdın başı' deyt.	Sağıra selam versen, 'babanın başı' der.
[154] Eñkeygenge eñkeygin, başın cerge tiygençe. Atañdan kalğan kul êmes, kakayğanga kakayğın. Töböñ kökkö cetkençe, caratıp koyğon bul êmes.	Eğilene karşılıklı eğil, başın yere değene kadar. Babandan kalan kul değil, kibirlenene sen de kibirlen. Başın göğe erene kadar, yaratan o değil.
[155] Köldö cörgön konur kaz, çöldün barkın bilebi. Çöldö cürgön muzoo baş, köldün barkın bilebi. Atası topko kirbegen, sözdün barkın bilebi.	Gölde gezen konur kaz, çölün kıymetini bilir mi? Çölde geçen buzağılı baş, gölün kıymetini bilir mi? Babası topluma katılmayan, sözün kıymetini bilir mi?

Çizelge 14: Erkek Evlat

[156] Altı uuldu kişinin, altı örüşto malı bar; eki uuldu kişinin, ölöör-ölbös canı bar.	Altı oğlu olan kişinin, altı otlak malı var; iki oğlu olan adamın, bir ölümlük canı var.
[157] Ata cakşı, uul cakşı; êne cakşı, kız cakşı.	Babası iyinin oğlu iyi, annesi iyinin kızı iyidir.
[158] Ata namısın arsız uul ketiret.	Babanın namusunu utanmaz oğul yok eder.
[159] Ata uuldu bilet, at eesin bilet.	Baba oğlunu bilir, at sahibini bilir.
[160] Ata-bala uruşat, aga-inilüü culuşat.	Baba-oğul tartışır, ağabey-kardeş dövüşür.
[161] Atağa okşop uul tuulbas, enege okşop kız tuulbas.	Babaya benzeyen oğul doğmaz, anneye benzeyen kız doğmaz.
[162] Atası kuzu bıçpagandın, uulu ögüz bıçaar.	Babası kuzu kesmeyenin, oğlu öktüz keser.
[163] Atasız uul cetesiz, enesiz kız nikesiz.	Babasız oğul bakımsız(soysuz), annesiz kız nikâhsız.
[164] Atıñ cakşı bolso, coldun ıraagi, uuluñ cakşı bolso, köñül çiragi.	Atın iyi ise, yolun uzağı hoştur, oğlun iyi ise, gönlün nurudur.
[165] Bala cakşısı atanın dañkı, kız cakşısı enenin dañkı.	Çocuğun iyisi babanın ünü, kızın iyisi annenin ünü.
[166] Bazarluu coo menen, baykuş uul karmaşat.	Pazarlıklı düşman ile, sefil oğul kavga eder.
[167] Bolo turğan uuluñdu, koyo bergin kazağğa.	Olacak oğlunu, tencerenin yanına bırak.
[168] Cakşı uul atadan, caman uul batadan.	İyi oğul babadan, kötü oğul dilekten.
[169] Cakşı uul eline baş bolot, caman uul eline kas bolot.	İyi oğlan halkına baş olur, kötü oğlan halkına düşman olur.
[170] Caman körgön uulu tüp tutat.	Babasının sevmediği oğul, soyuna sahip çıkar.
[171] Caman uul atası ölgöndö köböt.	Kötü evlat babası öldüğünde kabarıp, şişer.
[172] Cılığa cılınday uul carayt.	At sürüsüne yılan gibi oğul delikanlı yarar.
[173] Katınıñ caman bolso, konok ketet, balañ caman bolso, baktıñ ketet.	Hatunun yaman olsa konuk gider, oğlun yaman olsa şansın gider.
[174] Keçinde kün kızarsa, keliniñ erkek törögöndöy süyün. Erteñ menen kün kızarsa, eliñe coo tiygendey küyün.	Akşamleyin güneş kızarsa, gelinin erkek doğurmuş gibi sevin. Sabahleyin güneş kızarsa, ülkeni düşman basmış gibi üzül.
[175] Keregem saga aytam, kelinim sen uk; uugum saga aytam, uulum sen uk.	Keregem ²⁷ sana söyleyeyim, gelinim sen dinle, uugum ²⁸ sana söyleyeyim oğlum sen dinle.
[176] Koldo cuktun ayınan, koltoyğon uulum boydok cüröt.	Elimde olan yoksulluktan, büyük oğlum bekâr geziyor.
[177] Oozu kıyşık bolso da baydın uulu süylösün.	Ağzi eğri olsa da zengin oğul konuşsun.
[178] Uuldu töröyt, uyatın koşo töröböyt; kızdı töröyt, kıyalın koşo töröböyt.	Oğlamı doğurur, ama ayıbını beraber doğurmaz; kızını doğurur, karakterini beraber doğurmaz.
[179] Uulu cuktun, muunu cok.	Oğul olmayanın, nesli yoktur.
[180] Uulum caman bolso da boyu uzun bolsun.	Oğlum kötü olsa da boyu uzun olsun.

Çizelge 15: Erkek Kardeş - Ağabey

[181] Aga ölsö ini bar, tonu cerde kalğan cok.	Ağabey ölürse kardeş var, kürkü yerde kalmadı.
[182] Aga-ini tattuu bolso at köp, ece-siñdi tattuu bolso aş köp.	Ağabey kardeş tatlı barışık olunca at çok, abla kardeş tatlı barışık olunca aş çok.
[183] Agam kimdi alsa, ceñem oşol.	Ağabeyim kimi alırsa yengem odur.
[184] Aganı körüp ini ösöt, eceni körüp siñdi ösöt.	Ağabeyi görerek erkek kardeş büyür, ablayı görerek kız kardeş büyür.
[185] Agası mingen attı, inisi minet; atası salgan kuştu, balası salat.	Ağabeyinin bindiği ata, erkek kardeşi biner; babasının saldıği kuşu, çocuğu salar.
[186] Aga ordun ini basat.	Ağabey yerine kardeşi gelir.
[187] Agasın çapsa balañız, atasın uram değeni; ecenin çapsa balañız, enesin uram degeni.	Ağabeyini döverse çocuğunuz, babasını döverim dediği; ablasını döverse çocuğunuz, annesini döverim dediği.

²⁷ kerege: Keçe evin duvarını oluşturan akordion şeklindeki ağaç

²⁸ uuk: keçe evin kubbesinin sırıkları

[188] Cakası çok ton bolboy, cabusu çok üy bolboy, agaisiniz el bolboy.	<i>Yakasız elbise olmaz; örtüsüz, çatısız ev olmaz; ağabey-kardeşsiz halk olmaz.</i>
[189] İnişi bardın ırısı bar.	<i>Erkek kardeşi olanın rızkı var.</i>
[190] Öz agasının agalay albagan, kişi agasının sagalayt.	<i>Öz ağabeyine ağabey diyemeyen, başka adamın ağabeyine hürmet eder.</i>

Çizelge 16: Damat, Koca/Eş

[191] Baldızdarı kelgende, küyöönün çeri cazılat.	<i>Baldızları geldiğinde, damadın gönlü açılır.</i>
[192] Buudaydın baraar ceri tegirmen, kızdın baraar ceri küyöö.	<i>Buğdayın gideceği yer değirmen, kızın gideceği yer koca.</i>
[193] Küzgü küçüñdü küyööñö berbe.	<i>Güzlük gücünü kocama verme.</i>
[194] Mikti küyöö, catkanın kalıñga togoyt.	<i>Zengin güveyi, kız yanında yatmasını başlık parasına sayıyor.</i>

Çizelge 17: İç Güvey

[195] Küç küyöö uktaganın kalıñga toptoyt.	<i>İç güvey, uykusunu başlık parasına ekler.</i>
--	--

Çizelge 18: Bacanak

[196] Baca bacanı körsö başı kıcışat.	<i>Bacanak bacanağı görünce başı gidişir.</i>
---------------------------------------	---

Çizelge 19: Kayın Bilader

[197] Özü toybos kaynaga kimge keşik arttırat?	<i>Kendi doymaz kayın biraderden sonra kime yemek kalır?</i>
--	--

Çizelge 20: Kayın Peder

[198] Söz kelgende kaynatañdan tartınba.	<i>Söz sırası sana gelirse kayın pederinden utanma.</i>
--	---

Çizelge 21: Dünür

[199] Alıs cerge kuda bolsoñ, artınçaktap aş keleer. Cakın cerge kuda bolsoñ, türdüü uşak söz keleer.	<i>Uzak yere dünür olursan, hayvan yükü aş gelir. Yakın yere dünür olursan, türlü türlü dedikodu gelir.</i>
[200] Dayar aşka salamçı köp, cetim kızga cuuçı köp.	<i>Hazır aş a ziyaretçi çok, yetim kıza dünürücü çok.</i>
[201] İristuuga cuuçı kelet, ırısı cokko doocu kelet.	<i>Kısmetliye dünürücü gelir, kısmetsize davacı gelir.</i>
[202] Kudañ alıs bolso, sıyluu bolosuñ, kudañ cakın bolso, çirluu bolosuñ.	<i>Uzak yere dünür olsan hürmetli olursun, yakın yere dünür olsan kavgalı olursun.</i>
[203] Küyöö cüz cıldık, kuda miñ cıldık.	<i>Eşin yüz yıllık, dünür bin yıllık.</i>

Çizelge 22: İhtiyar

[204] Abıška ölsö, at boşoyt, kempir ölsö, tör boşoyt.	<i>İhtiyar ölse at kalır, yaşlı kadın ölse baş köşe boş kalır.</i>
[205] At karısa çöp kerek, adam karısa tör kerek.	<i>At yaşlansa at lazım, adam ihtiyarlarsa baş köşe lazım.</i>
[206] Balalık, padişalık; karılık, katuuluk.	<i>Çocukluk, padişahlık; ihtiyarlık, katılık.</i>
[207] İçki oorunu tabuu kıyın, kart adamdı bağuu kıyın.	<i>İç ağrısını bulmak zor, yaşlı adamı bakmak zordur.</i>
[208] Kalaluu korgon buzulsa, kala bolboy al kaytıp. Karıgan soñ çaşarbayt kempir menen çal kaytıp.	<i>Surlu kale yıkılsa sur olmaz o yeniden, yaşlandıktan sonra gençleşmez kocakarı ile ihtiyar yeniden.</i>
[209] Karı adam üydün kutu.	<i>İhtiyar adam, evin ulusudur.</i>
[210] Karı adamdı karkıttagan, 'karıya' degen söz bolot.	<i>Yaşlı insanı süsleyen, 'aksakal' denilen sözdür.</i>
[211] Karı bolboy kan bolboy, kayğısı bolboy can bolboy.	<i>Yaşlı adamı olmadan kağan olmaz, kaygısız can olmaz.</i>
[212] Karıga aş tiyse, çaşka iş tiyet.	<i>Yaşlı adama yemek gelse, genç delikanlıya iş gelir.</i>
[213] Karıganda adam tarınçaak bolot.	<i>İhtiyar adam küskün olur.</i>
[214] Karısı bar üydün-karaanı çoñ.	<i>İhtiyar adamı olan evin gölgesi büyük yardımı büyük tür.</i>
[215] Kelindi kelgende kör, kempirdi ölgöñdö kör.	<i>Gelini geldiğinde gör, baba, ana, yaşlıyı öldüğünde gör.</i>
[216] Kempir menen çal catat, keyiş menen tañ atat. Cıgit menen kız catat, cırgal menen tañ atat.	<i>Kocakarı ile ihtiyar yatar, kederle tan atar. Yiğit ile kız yatar, keyifle tan atar.</i>
[217] Kempirge, çal; kelinge, küyöö; kızga, bozoy.	<i>Kocakarıya, ihtiyar; geline, güveyi; kıza, delikanlı.</i>
[218] Küyöö karısa-reen bolot.	<i>Erin ihtiyarlarsa yeğen olur.</i>

1.3. Kırgız Erkeğinin Yiğitlik Özelliklerinin Kırgız Türkçesi Atasözlerine Yansıması

Bu bölümde *er* (erkek), *cigit* (yiğit), *beren* (yiğit), *azamat* (babayiğit), *baatır* (bahadır, kahraman), *cooker* (cengâver, asker), *eren* (kuvvetli, kahraman), *balban* (güreşçi), *alp* (alp, kahraman) kelimelerinin geçtiği atasözleri ele alınmıştır. Bunların yanında, bağlamdan erkeği işaret ettiği anlaşılan *ırısı cuktun* (kısmetsiz adamın), *attuu* (atlı) gibi sıfatların ve *tebetey* (*kalpak*) kelimesinin geçtiği atasözleri de eklenmiştir.

Bu bölümde atla ilgili atasözleri genel bir çizelgede toplanmaya çalışılsa da evlilik, kadın/kız mukayeseleri, at satın alma, namus, dostluk, alışveriş, ticaret ve savaş vb. temalar bağlamında erkeğe gönderimde bulunan atasözleri çalışmanın birçok çizelgesinde yer alabilmektedir. Çalışma kapsamında içerisinde *at* kelimesinin geçtiği atasözlerinin bütüncül bir şekilde incelenebilmesi için *Çizelge 60'*a dipnot eklenerek ilgili atasözlerine yönlendirmeler yapılmıştır. Aynı zamanda incelenen erkek imgeli atasözlerinde at dışında it, deve, kaplan, koyun, keçi, kuş, börü, domuz, balık, tavşan gibi hayvanların da adlarının geçtiği belirtilmelidir²⁹.

Doğrudan erkeği işaret etmeyen metafor (Köz-korkok, kol-baatır. *Göz korkak, el batır.* vb.) ve genel yargı (İlgerkinin alpi köp, alpanın kalpi köp. *Geçmişin kahramanı çok ama kahramanından yalanı daha çok.* vb.) içeren atasözleri çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çizelge 23: Halkı, Ülkesi ile Bağları

[219] Altın cerden çıgat, baatır elden çıgat.	<i>Altın yerden çıkar, bahadır halktan çıkar.</i>
[220] At müdürülböy cer taanıbayt, er müdürülböy el taanıbayt.	<i>At ayağı sürçülmeden yeri tanımaz, yiğit ayağı sürçülmeden halkı tanımaz.</i>
[221] Ay, kün menen cakşı; er, el menen cakşı.	<i>Ay, güneş ile güzel; yiğit, halk ile güzel.</i>
[222] Azamatka el, arka.	<i>Babayiğide halk, destektir.</i>
[223] Baatır körsön kıldır tut; bukara körsön kadir tut.	<i>Bahadır görürsen, elde tut; halk kısmını görürsen, değerli tut.</i>
[224] Baatır tuulsa-el ırısı, camgır caasa-cer ırısı.	<i>Batır doğsa halk rızığı; yağmur yağsa yer rızığı.</i>
[225] Bakağa balır köl cakşı, balıkka tereñ suu cakşı, cigitke öskön el cakşı.	<i>Kurbağa için yosunlu göl iyi, balık için derin su iyi, yiğit için gelişmiş halk iyi.</i>
[226] Balıktın künü köl menen, cigittin künü el menen.	<i>Balığın günü göl ile, yiğidin günü halk ile.</i>
[227] Cakşı er elin örgö sürgöyt, caman er elin kögö sürgöyt.	<i>İyi erkek halkını yukarı sürükler, kötü erkek halkını mezara sürükler.</i>
[228] Cakşı körgön dosunan mal ayağan cigitpi? El çetine coo kelse, can ayağan cigitpi.	<i>Sevilen dostundan malını saklayan yiğit mi? Halkın karşısına düşman çıkarsa canını saklayan yiğit mi?</i>
[229] Caman cigit can saktayt, cakşı cigit el saktayt.	<i>Kötü yiğit canın korur, iyi yiğit ülkeyi korur.</i>
[230] Ceken cerinde kögöröt, er elinde kögöröt.	<i>Bataklık bitkisi yerinde yeşerir, er elinde yeşerir.</i>
[231] Ceñ içinde kol cüröt, el içinde er cüröt.	<i>Yen içinde kol yaşar, ülke içinde yiğit yaşar.</i>
[232] Cerin süybös el bolboyt, elin süybös er bolboyt.	<i>Vatanını sevmeyen millet olmaz, milletini sevmeyen er olmaz.</i>
[233] Coldoşun tappağan er azat, başçısın tappağan el azat.	<i>Yoldaşını bulamayan er azar, başçısını bulamayan halk azar.</i>
[234] El başına tüşkön tün, er başına tüşkön tün.	<i>Halk başına düşen gece, yiğit başına düşen gece.</i>
[235] El bolboso, er bolboyt.	<i>Halk olmazsa, er olmaz.</i>
[236] El çetine coo kelse, can ayagan cigitpi? Cakşı körgön dosunan, mal ayagan cigitpi?	<i>Ülke sınırına düşman gelince, canını koruyan yiğit mi? Sevdiği arkadaşından malını saklayan yiğit mi?</i>
[237] El makul tapkandı, er makul tabat.	<i>Halkın uygun bulduğunu, yiğit de uygun bulur.</i>
[238] El, ırıstın kindiği; er, ırıstın korgonu.	<i>Halk, kısmetin göbeği, yiğit, kısmetin kalesi.</i>
[239] Elden bezgen-er emes, coodan kaçkan-şer emes.	<i>Halktan kaçan er değil, kavgadan kaçan şer değil.</i>
[240] Eldin eki tiregi bar, birinçisi akılman, ekinçisi baatır.	<i>Halkın iki dayanağı var, birincisi akıllı kişi, ikincisi bahadır.</i>

²⁹ it: 54, 425,426, 428, 450, 507; deve: 269, 355, 418; kaplan: 371; koyun:13, 334, 374, 485, 492; keçi: 93, 429, 508; kuş: 8, 38, 185, 263, 275; börü: 246, 509; domuz: 356, 499; balık: 225, 226, 305, 518; tavşan: 140, 347.

[241] Eldin êrişi êlden, arkağı coldon.	<i>Elin eri halkından, devamı yoldan.</i>
[242] Eldin işi erdin moynunda, erdin işi eldin moynunda.	<i>Halkın işi yiğidin boynunda, yiğidin işi halkın boynunda.</i>
[243] Elge er kımbat; erge, el menen cer kımbat.	<i>Halk için yiğit değerli; yiğit için, halk ile yer değerli.</i>
[244] Elin korğop, coo sayğan-baatır atalat.	<i>Halkını koruyarak düşmanları yenen adam batır.</i>
[245] Emgek-erđin kórkü, er-eldin kórkü.	<i>Gayret er güzelliği, er halk güzelliđidir.</i>
[246] Er azığı-elden, börü azığı-coldon.	<i>Er azığı halktan, kurt azığı yoldandır.</i>
[247] Er cañılsa da el cañılbayt.	<i>Er kişi yanılrsa da halk yanılmaz.</i>
[248] Er cigit el çetinde, coo betinde.	<i>Er yiğit, ülkenin sınırında, düşmanın karşısındadır.</i>
[249] Er cigit eldin kamın ceýt, eselek eldin malın ceýt.	<i>Mert halkın derdini çeker, ahmak halkın malını yer.</i>
[250] Er emgegin el cebeyt, el emgegin cer cebeyt.	<i>Er gayretini halk yemez, halk emeđini toprak yemez.</i>
[251] Er kayratı bir kúndük, el kayratı miñ kúndük.	<i>Er cesareti bir günlük, el cesareti bin günlük.</i>
[252] Er namısı-êl namısı.	<i>Er namusu, el namusu.</i>
[253] Er törögön el ölböyt.	<i>Er doğuran halk ölmez.</i>
[254] Erden aşmak bar, êlden aşmak çok.	<i>Erden geçmek var, milletten geçmek yok.</i>
[255] Erden bezseñ da êlden bezbe!	<i>Erden bıksan da halkından bıkma.</i>
[256] Erđin camanı êldi bulğayt.	<i>Erin kötüsu halkını bozar.</i>
[257] Erđin dañkın-el bilet, erđin dañkın-cer bilet.	<i>Er şöretini halk bilir, er şöretini yer bilir.</i>
[258] Erđin küçün êl sıñayt.	<i>Er gücünü halk dener.</i>
[259] Erđin sözü elde kalsın, düşman sözü cerde kalsın.	<i>Er sözü halkta kalsın, düşman sözü yerde kalsın.</i>
[260] Kancığalu kara señsel-alğır kıraanı; kalkka tuu, baatır çeñgel-adam kıraanı.	<i>Kancığalı eyerin terkisi; iyi kapan kıraanı; halkın bayrağı, yurtcu batır; adam kıraanı.</i>
[261] Kaz ördöğü çok bolso, balır kaptap köl karıp. Kalk kadırını bilbese, kayratı tuulgan er karıp.	<i>Kazı ördöğü yok ise, yosun kaplamış göl garip. Halk kadırını bilmezse, gayretli doğmuş yiğit garip.</i>
[262] Kölünön bezgen kaz oñbos, elinen bezgen er oñbos.	<i>Gölünden bezgen kaz olmaz, halkından bezgen yiğit olmaz.</i>
[263] Kuş cemine kayılat, er eline kayılat.	<i>Kuş yemine sürünür, yiğit ülkesine döner.</i>
[264] Öpködön sokkon cel caman, elinen bezgen er caman.	<i>Ciğerden vuran yel yaman, halkından bezgen yiğit yaman.</i>
[265] Perzent beldin candın kubatı, beren bolso eldin kubatı.	<i>Torun belin canın kuvveti, yiğit ise halkın kuvveti.</i>
[266] Suu menen cer köğöröt, el menen er köğöröt.	<i>Su ile yer yeşerir, halk ile er yeşerir.</i>
[267] Suu taşsa, ceegine; er taşsa, eline.	<i>Su taşsa, ark kenarına; yiğit taşsa, ülkesine.</i>
[268] Tokoy toonun kórkü, er eldin kórkü.	<i>Orman dağın güzelliği, yiğit halkın güzelliği.</i>
[269] Töö mingende cigitti, tegerektep el cüröt. Cöö cürgöndö cigitti, kelekelep el külöt.	<i>Deveye binince yiğidin etrafını sarıp halk yürür. Yaya yürüyünce yiğidi alaya alıp halk güler.</i>
[270] Üyürün sağınbas taanıbagan at bolboyt, cerin sağınbas taanıbagan mal bolboyt, elin sağınbas taanıbagan er adam bolboyt.	<i>Sürüsünü özlemeyen tanımayan at olmaz, yerini özlemeyen tanımayan hayvan olmaz, ülkesini özlemeyen tanımayan yiğit insan olmaz.</i>

Çizelge 24: Düşmanın Olması, Zorluk Çekmesi

[271] Baatırdı coonu ceñgenden kiyin makta, tamaktı boygo siñgenden kiyin makta.	<i>Bahadırı düşmanı yendikten sonra öv, yiyeceği vücuda sindikten sonra öv.</i>
[272] Men-mensingen cigitti, coo kelgende köörörbüz. Çeçensingen cigitti, doo kelgende köörörbüz.	<i>'Benim' diyen yiğidi, düşman karşısında görürüz. Lafbaz yiğidi, dava karşısında görürüz.</i>
[273] Er cigit cigit bolobu? Etegi şorğó malın bay! Er cigit colu bolobu? Kez kezde torğó çalınbay.	<i>Er yiğit, yiğit olur mu, zorluk görmezse? Er yiğidin yolu olur mu, düşman tuzağına düşmezse.</i>
[274] Köp baatırdan coo ketet; köp çeçenden doo ketet.	<i>Çok bahadırdan (bahadır olursa) düşman gider; çok hatipten (hatip olursa) dava gider (kaybedilir).</i>
[275] Kuş cañılsa, torgó tüşöt, er cañılsa, kolgo tüşöt.	<i>Kuş yanılrsa kafese, er yanılrsa düşmanın eline düşer.</i>

Çizelge 25: Savaşçı olması

[276] Baatır coodo taanılat, çeçen doodo taanılat.	<i>Batır savaşta tanınır, Çeçen davada tanınır.</i>
[277] Baatır sıngan cigitti coo kelgende köörörbüz.	<i>Batır olan yiğidi savaş olduğunda görürüz.</i>
[278] Baatır-coo barında sıyluu, biy doo barında sıyluu.	<i>Batır savaş varsa kıymetli, hâkim dava varsa kıymetli.</i>
[279] Baatırğa tayak da carak.	<i>Bahadır için deđnek bile silah.</i>
[280] Bastırğandı bilbegen erdi buzat, baştağandı bilbegen êldi buzat.	<i>Saldırmayı bilmeyen er adamı bozar, başlamayı bilmeyen el adamını bozar.</i>
[281] El menen ereğıspe, baatır menen coolaşpa.	<i>Halk ile tartışma, bahadır ile savaşma.</i>
[282] Erdi coo üstündö kör.	<i>Er adamı savaşta gör.</i>

Çizelge 26: Güreşçi Olması

[283] Bakıtlıu boluu münözdön; baatır boluu küröştön.	<i>Bahlı olmak yaratılıştan, doğuştan; bahadır olmak güreşten.</i>
[284] Balban menen küröşpö, tüptüü menen tireşpe, şapal menen carışpa.	<i>Batır ile güreşme, soyu kalabalık ile direşme, seri adamla yarışma.</i>
[285] Baatırlar mañdaylaşıp, çeçender tañdaylaşıp.	<i>Bahadırlar alınlaşarak karşı karşıya çarpışır, hatipler damaklaşarak sözle çarpışır.</i>

Çizelge 27: Sınanması

[286] Alıs col attı sınavt, oor col erdi sınavt.	<i>Uzak yol atı sınar, güç yol yiğidi sınar.</i>
[287] At sinoosu bir bolot, er sinoosu miñ bolot.	<i>Atı denemek bir kere, er adamı denemek bin kere.</i>
[288] Attı aşuuda sına, erdi alaamatta sına.	<i>Atı geçitte sına, yiğidi afeette sına.</i>
[289] Köçmök, konmok cerge sın, kaçmak, kuumak erge sın.	<i>Göçmek, konmak yer için sınav; kaçmak, kovmak yiğit için sınav.</i>

Çizelge 28: Gayretli Olması

[290] Akak körkü bermette, azamat körkü êmgekte.	<i>Akik güzelliği incide, babayiğit güzelliği gayrettedir.</i>
[291] Egizden töl ösöt, emgek menen er ösöt.	<i>İkizden döl, gayretten er yetişir.</i>
[292] Er-egiz, emgektüü-segiz.	<i>Er ikiz, gayretlilik sekiz.</i>
[293] Erdin atın emgek çıkarat.	<i>Er adını gayret duyurur.</i>
[294] Katuu cerge kak turat, kayrattuu erge mal turat.	<i>Katı yerde bataklık kalır, gayretli yiğitte mal kalır.</i>

Çizelge 29: Rakibiyle Çekişmesi

[295] Eki baatır ereğişe, biröö kalat, biröö ölot.	<i>İki bahadır çekişse, biri kalır, biri ölür.</i>
[296] Er çeğişpeyt bilişpeyt.	<i>Yiğitler çekişmeden tanışmazlar.</i>
[297] Kağılıştan kan ölot, kalaa buzulat; ereğiştan er ölot, eriş buzulat; öçöştüktön ört çıgat, el buzulat.	<i>Çarpışmadan han ölür, kale şehir bozulur; çekişmeden yiğit ölür, nikâh bozulur; kindarlıktan yangın çıkar, halk bozulur.</i>

Çizelge 30: Yara Alması

[298] Baatır tabat, batman içet, baatırğa tayak da carat.	<i>Batır kazanır, batman içer, batıra dayak da yarar.</i>
[299] Mañdayı carılğan, baatır; tañdayı carılğan, çeçen.	<i>Alın yarılan, bahadır; damağı yarılan, hatip.</i>

Çizelge 31: Ölümü

[300] Baatır namıs için tuulup, namıs için ölot.	<i>Batır namıs için doğar, namıs için ölür.</i>
[301] Baatır ölsö da kuralın taştabayt.	<i>Batır ölse de silahını bırakmaz.</i>
[302] Baatır ölsö, atı kalat, korkok ölsö, nesi kalat.	<i>Bahadır ölünce, adı kalır, korkak ölünce nesi kalır.</i>
[303] Baatır ölsö, bir ölot, korkok ölsö, miñ ölot.	<i>Bahadır ölse, bir kez ölür, korkak ölse, bin kez ölür.</i>
[304] Baatırın baş iygeni ölgönü.	<i>Bahadırın baş eğmesi tabi olması, ölmesi.</i>
[305] Balık köldö ölböyt, baatır çöldö ölböyt.	<i>Balık gölde ölmez, batır çölde ölmez.</i>
[306] Çaş çıbıktın iyilgeni, singanı; çaş cigittin uyalganı, ölgönü.	<i>Taze çubuk eğildi mi kırıldı demektir, genç delikanlı utandı mı öldü demektir.</i>
[307] Cigıt ölor cerine külüp barat.	<i>Yiğit öleceği yere gülerek gider.</i>
[308] Cigıt üydö tuulat, coodo ölot.	<i>Yiğit evde doğar, savaşta ölür.</i>
[309] Cönü cok bağımış, er cigıtke ölüm menen teñ.	<i>Sebepsiz yenilmek, er yiğide ölümle birdir.</i>
[310] Er açtan ölböyt, ardan ölot.	<i>Er açlıktan ölmez, utançtan ölür.</i>
[311] Er cigıt üydö tuulat, coodo ölot.	<i>Er yiğit evde doğar, savaşta ölür.</i>
[312] Er cigittin başı kancığada, kanı kököördö.	<i>Er yiğidin başı eyerin terkesinde, kelle koltukta.</i>
[313] Er maktansa, bir oktuk, bay maktansa, bir cuttuk.	<i>Er övünse bir kurşunluk, zengin övünse bir cutluk.</i>
[314] Er ölsö da el ölböyt.	<i>Er ölse de halk ölmez.</i>
[315] Er ölümgö külümsüröp barat.	<i>Er ölüme güle oynaya gider.</i>
[316] Erdin acalı erden.	<i>Er eceli erdendir.</i>
[317] Ereğiştan er ölot.	<i>Rekabetten er ölür.</i>
[318] Ereder êldin çetinde, üzöngüdön can beret.	<i>Yiğitler, halk dışında savaşta, at üstünde can verir.</i>
[319] Kağılıştan kan ölot, kalaa buzulat, ereğiştan er ölot, eriş buzulat.	<i>Savaşta sultan ölür, şehir bozulur; kavgada er ölür, birlik bozulur.</i>

Çizelge 32: İyi Yürekli Olması

[320] Abiyirdüü cigıtke, acalduu kiyik colugat.	<i>İyi yürekli yiğide, eceli gelmiş hayvan rastlar.</i>
[321] Baatırdık bilekte emes, cüröktö.	<i>Bahadırlık bilekte değil, yürektedir.</i>
[322] Baatırın körkü mañdayda, çeçenin körkü tañdayda.	<i>Batır iyisi alında, çeçenin iyisi dilinde.</i>
[323] Cakşılıkka cakşılık, ar kişinin işidir. Camandıkka cakşılık, er kişinin işidir.	<i>İyiliğe iyilik her insanın işidir. Kötülüğe iyilik er insanın işidir.</i>

[324] Camandıkka cakşılık er kişinin işi, cakşılıkka cakşılık ar kimdin işi.	<i>Kötülüğe iyilik er kişinin işi, iyiliği kötülük herkesin işi.</i>
[325] Erge kılğan cakşılık cerge kalbayt.	<i>Er kişiye yapılan iyilik yerde kalmaz.</i>

Çizelge 33: Namuslu Olması

[326] Adamdın körkü adilettüülükto, cigittin körkü adeptüülükto.	<i>İnsanın özelliği adaletlilik, yiğidin özelliği namus.</i>
[327] Adebî çok cigit cügönü çok atka okşoyt.	<i>Edebsiz yiğit, ağzında gemi olmayan ata benzer.</i>
[328] Baatır namıs için tuulup, namıs için ölot.	<i>Batır namus için doğar, namus için ölür.</i>
[329] Cakşı attın calın saktagança, cakşı cigittin arın sakta.	<i>İyi atı saklayana kadar iyi yiğidin namusunu sakla.</i>
[330] Cigittin künü-cüz cılkı, arı-miñ cılkı.	<i>Yiğidin günü yüz yılki, namusu bin yılki.</i>
[331] El ümütün er saktayt, er atagin el saktayt.	<i>Halk umudunu er saklar, er namusunu halk saklar.</i>
[332] Er namısı-êl namısı.	<i>Er namusu, el namusu.</i>
[333] Er namıstın kulu.	<i>Er namusun kulu.</i>
[334] Koyondu kamaş öltüröt, erdi namıs öltüröt.	<i>Koyunu kamaş öldürür, eri namus öldürür.</i>

Çizelge 34: Hak Yememesi

[335] Azamat bolsoñ ak işte, Azdır köptür mal bolot. Bekerinen mal tapsañ, Berekesi çok bolor.	<i>Babayiğit isen ak helal çalış, Az veya çok mal olur. Bedavadan mal bulsan, Bereketi yok olur.</i>
[336] Azamatın külgünü, kişi akısın cebegen bolot.	<i>Babayiğidin iyisi başkasının hakkını yemeyendir.</i>

Çizelge 35: Tevekkül Etmesi

[337] Tobokel erdin coldoşu.	<i>Tevekkel er yoldaşdır.</i>
------------------------------	-------------------------------

Çizelge 36: Sabırlı Olması

[338] Taza bolsoñ, suoday bol, baarın cuup ketirgen; balban bolsoñ, cerdey bol, baarın çıdap kötörgön.	<i>Temiz olsan, su gibi temiz ol, her pisliği yıkayıp getiren, batır olsan yer gibi ol, her şeye sabredip yüklenen.</i>
--	---

Çizelge 37: Tarafsız Olması

[339] Altın çıkkan cer kadırluu, kalıs cürgön er kadırluu.	<i>Altın çıkan yer değerli, tarafsız olan erkek değerli.</i>
--	--

Çizelge 38: Er Olma Gereklere

[340] Alptı ceñgen baatır emes, açuunu ceñgen baatır.	<i>Kahramanı yenen bahadır değil, öfkesini yenen bahadır.</i>
[341] Alptı ceñgen baatır emes, açuunu ceñgen baatır.	<i>Kahramanı yenen bahadır değil, öfkesini yenen bahadır.</i>
[342] Ar kim özün er oyloyt.	<i>Her kim kendini er düşünür.</i>
[343] Baatır-bolmok mañdaydan, çeçen-bolmok tañdaydan.	<i>Batır olmak kaderden, Çeçen olmak dilden.</i>
[344] Baştaağı bolboy, mal bolboy; başısı bolboy, el bolboy; kakaarı bolboy, kış bolboy; katımı bolboy, er bolboy.	<i>Kılavuzu olmadan, hayvan sürü olmaz; başkanı olmayan, halk olmaz; ayazı olmadan, kış olmaz; kadını olmadan, er olmaz.</i>
[345] Cakşı bala er bolot, caman bala cer bolot.	<i>İyi çocuk er olur, kötü çocuk yer olur.</i>
[346] İşin süygön er bolot.	<i>İyi seven er olur.</i>
[347] Koyondu kubalay berse, baatır bolo baştayt.	<i>Tavşanı kovaladığında, batır olmaya başlar.</i>
[348] Özüñdü er oylosoñ, özgönü şer oylo.	<i>Kendini er düşünüyorsan, başkasını güçlü düşün.</i>

Çizelge 39: Güçlü Olması

[349] Cigit tereñi kök irim köldöy, cigit küçtüüsü kaptagan seldey.	<i>Yiğidin derini gök girdaplı göl gibi, yiğidin güçlüsü her yeri kaplayan sel gibi.</i>
---	--

Çizelge 40: Aciz Olması

[350] Attuunu cöo demitet, erdi kempay kemitet.	<i>Atlı olanı yaya yürüme yorar, er adamı acizlik yorar.</i>
[351] Dart, erendi müñkürötöt üşüröt.	<i>Dert, kahramanı aciz düşürür iç çektirir.</i>

Çizelge 41: Yoksul Olması

[352] Argımak moynun ok keset, azamat moynun çok keset.	<i>İyi atın boynunu ok keser, babayiğidin boynunu yoksulluk keser.</i>
[353] Ayıbı çıkkan cigittin, uzun boyu pas bolot. Caman boloor cigitter, öz boyuna kas bolot. Cardı boloor cigitter, dölöötünö mas bolot.	<i>Ayıbı çıkmış yiğidin, uzun boyu alçak olur. Kötü olacak yiğitler, kendi kendilerine düşman olur. Yoksul olacak yiğitler, servetleriyle sarhoş olur.</i>
[354] Azamatın azganı-köçköndö cöo başkanı.	<i>Babayiğidin yoksulluğu, göçerken yaya gümesidir.</i>
[355] Erdin künü nardın bulu emes.	<i>Er adamın günü deve serveti değil.</i>

Çizelge 42: Beceriksiz Olması

[356]	Aylasız baatır çoçkogo çabat.	<i>Beceriksiz bahadır domuza saldırır.</i>
-------	-------------------------------	--

Çizelge 43: Boyun Eğmesi

[357]	Kol kayırbay bağınan, cookerlerge tiybegin.	<i>Kol bükmeden boyun eğen savaşçılara dokunma.</i>
-------	---	---

Çizelge 44: Ahmak İnsanın Yiğit Olmak İstemesi

[358]	Akmak özün er oyloyt, aňgek özün cer oyloyt.	<i>Ahmak kendini yiğit sanır, çukur kendini yer sanır.</i>
-------	--	--

Çizelge 45: Bildiğini Sanması

[359]	Özüm bilem degen cigit, başın oyrono salğanı; köp bilet degen cigit, başına korğon salğanı.	<i>Bildiğimi yaparım diyen yiğit, başını kazaya salması; çok biliyorum diyen yiğit, başını kafese sokması.</i>
-------	---	--

Çizelge 46: Bilime Önem Vermesi

[360]	Cerdin körkü egin, erdin körkü bilim.	<i>Toprağın serveti ekin, er güzelliği bilimdir.</i>
-------	---------------------------------------	--

Çizelge 47: Övünmesi

[361]	Azınagan aygırdın üyürün kör, menmensingen ciğittin üyün kör.	<i>Yüksek sesle kişneven aygırın sürüsünü gör, övünen yiğidin evini gör.</i>
-------	---	--

[362]	Baatır coodo maktanat, korkok üydö maktanat.	<i>Batur savaşta övünür, korkak evde övünür.</i>
-------	--	--

[363]	Öz töşün özü cara muştagan er bolboyt.	<i>Hep kendini yiğit gösteren er olamaz.</i>
-------	--	--

Çizelge 48: Korkak ile Karşılaştırılması

[364]	Baatır bolsoñ-şer bol, korkok bolsoñ cer bol.	<i>Batur olacaksan mert ol, korkaksan yer ol.</i>
-------	---	---

[365]	Baatır çın aytat, korkok kalp aytat.	<i>Batur doğruyu söyler, korkak yalan söyler.</i>
-------	--------------------------------------	---

[366]	Korkokko bir ok da köp, baatırğa cüz ok da az.	<i>Korkağa bir kurşun da çok, batıra yüz kurşun da azdır.</i>
-------	--	---

[367]	Korkoktun asılı bolgonço, baatırdın cesiri bol.	<i>Korkağın soylusu olana kadar batırın esiri ol.</i>
-------	---	---

Çizelge 49: Sözüünün Önemli Olması

[368]	Cakşının tebeteyi kebinen caybayt.	<i>İyinin kalpağı bile sözünden dönmez.</i>
-------	------------------------------------	---

[369]	Ciğittin özünö karaba, sözünö kara.	<i>Yiğidin kendisine bakma, sözüne bak.</i>
-------	-------------------------------------	---

[370]	Ciğittin sözü ölgönçö, özü ölsün.	<i>Yiğidin sözü öleceğine, kendisi ölsün.</i>
-------	-----------------------------------	---

[371]	Colbors arıstan izinen kaytpayt, cigit baatır sözünön kaytpayt.	<i>Kaplan aslan izinden dönmez, yiğit bahadır sözünden dönmez.</i>
-------	---	--

[372]	At cakşısı boz bolot, er cakşısı aytkan sözgö bek bolot.	<i>Atın iyisi kır olur, erkeğin iyisi söylediği söze sahip olur.</i>
-------	--	--

[373]	Atı arkan baylayt, erdi ant baylayt.	<i>Atı ip bağlar, er adamı yemin bağlar.</i>
-------	--------------------------------------	--

[374]	Koydon koydun nesi artık, kol başınday eti artık. Erden êrdin nesi artık, eptep aytkan sözü artık.	<i>Koyundan koyunun nesi fazla, kol kadar eti fazla. Erden er adamın nesi fazla, konuştuğu sözü fazla.</i>
-------	--	--

[375]	Azamattın belgisi, köbüröök oylop, az süylöyt.	<i>Babayiğidin işareti, daha çok düşünüp, az konuşur.</i>
-------	--	---

[376]	Sözgö baatır, işke bakır.	<i>Söze bahadır, işe fakir.</i>
-------	---------------------------	---------------------------------

Çizelge 50: İtibarlı Olmasının Beklenmesi

[377]	Bedeli cok ciğitten, beles cortkon cel artık.	<i>İtibarı yok yiğitten, tepeden esen yel yeğdir.</i>
-------	---	---

Çizelge 51: Hor Görülmek İstememesi

[378]	Aştı kordosoñ, kusturat, erdi kordosoñ, şaştrat.	<i>Aşı hor görsen, kusturur, yiğidi hor görsen, şaşırır.</i>
-------	--	--

Çizelge 52: Hünerli Olması

[379]	Ciğitke cetimiş türlü önör az.	<i>Yiğide yetmiş türlü sanat azdır.</i>
-------	--------------------------------	---

[380]	Er ciğitke cetimiş türdüü önör az.	<i>Er yiğide yetmiş çeşit meslek az.</i>
-------	------------------------------------	--

Çizelge 53: Naminin Olması

[381]	Azamat bolson şaňduu bol, 'Atıñ kim' dep surasın.	<i>Babayiğit olursan namlı ol, 'Adın ne?' diye sorsunlar.</i>
-------	---	---

[382]	Baatırdın atın alıstan uk canına barsaň bir kişi.	<i>Baturın adını uzaktan duy, yanına gidersen bir kişi.</i>
-------	---	---

[383]	Baatırdın ömürü kıska, dañkı uzun.	<i>Bahadırın ömrü kısa, ünü uzun.</i>
-------	------------------------------------	---------------------------------------

[384]	Ciğittin tüşün aytpay, işin ayt.	<i>Yiğidin kendisinden bahsetme, işinden bahset.</i>
-------	----------------------------------	--

Çizelge 54: Kul Olması

[385]	Argımak attın kuyruğu, birde cibek, birde kıl. Er cigittin belgisi, birde mırza, birde kul.	<i>Asil atın kuyruğu, bazen ipek, bazen kıl. Babayiğidin işareti, bazen efendi, bazen kul.</i>
-------	---	--

[386]	Cakşı cigit sırta mırza, üydö kul; caman cigit üydö	<i>İyi yiğit dışarda efendi, evde kul; kötü yiğit evde</i>
-------	---	--

mirza, sırtta kul.	efendi, dışarda kul.
Çizelge 55: Şanslı Olması	
[387] Cışanaluu ciğittin kayda cürsö colu boloor.	Şanslı yiğidin nerede gezerse yolu açık olur.
Çizelge 56: Başına Her Şeyin Gelebilmesi	
[388] Er ciğittin başına, neler kelip, neler ketpeyt.	Er yiğidin başından neler gelip neler geçmez.
Çizelge 57: Sırlı Olması	
[389] Cigit bir sırduu, köp kırduu.	Yiğidin bir sırrı var, çok çaresi var.
[390] Azamat-bir sırduu, miñ kırduu bolot.	Babayiğit bir sırlı, bin çareli olur.
Çizelge 58: Dost Olması	
[391] Er dostuğu êgiz, el dostuğu-deñiz.	Er dostluğu ikiz, el dostluğu deniz.
[392] Eki erdin dostugu, bir belden aşırat. Eki eldin dostugu, miñ belden aşırat.	İki yiğidin dostluğu, bir belden geçitten aşırır. İki halkın dostluğu, bin belden aşırır.
Çizelge 59: Yaşı ve Olgunlaşması	
[393] At çaşarıp kunan bolboyt, er adam çaşarıp ulan bolboyt.	At gençleşip tay olmaz, erkek insan gençleşip delikanlı olmaz.
[394] At karıp, arpa tüşöböyt, er karıp, eşek tüşöböyt.	At ihtiyarladığında arpa seçmez, er ihtiyarladığında eşek seçmez.
[395] At kartaysa sogumga carayt, er kartaysa, sonunga carayt.	At yaşlansa güzün kesime yarar, er yaşlansa şakaya yarar.
[396] Attı arıganda kör, ciğitti karıganda kör.	Atı zayıfladığında gör, yiğidi kocadığında gör.
[397] Ay tolgonun bilbeyt, ciğit bolgonun bilbeyt.	Ay dolun olduğunu bilmez, genç olgunlaştığını, erkek olduğunu bilmez.
[398] Azamattın cakşısı, on beşke kelse, kiçüülük cok, cüzgö kelse karılık cok.	Babayiğidin iyisi, on beşinde küçük değildir, yüzünde yaşlı değildir.
[399] Balanın segizinde tişi tüşöt, sekseninde erdin erge işi tüşöt.	Çocuğun sekizinde dişi düşer, sekseninde adamın adama işi düşer.
[400] Baspas at, ötpös bıçak, erdi tez karıtat.	Yürümeyen at, kesmeyen bıçak, yiğidi tez yaşlandırır.
[401] Cakşı attın tişin açpa, cakşı êrdin çaşını suraba.	İyi atın dişini açma, iyi yiğidin yaşını sorma.
[402] Cakşı erdin çaşın suraba, cakşı attın tişin açpa.	İyi erin yaşını sorma, iyi atın dişine bakma.
[403] Çaşında ciğit şok bolot, karıganda toktolot. Calgabasa kuduret, cabıgıp cürüp cok bolot.	Gençliğinde yiğit muzip olur, yaşlanınca durulur. Yardım etmese kudret, zayıflar gider yok olur.
[404] Ciğitlik celip keçet, sokkon celdey, Karılık karşı kelet, kazgan kördöy.	Gençlik koşar gider, vuran yel gibi, Yaşlılık karşı gelir, kazılmış mezar gibi.
[405] Er karısa da oy karıbayt.	Er ihtiyarlasa da düşüncesi ihtiyarlamaz.
[406] Er ertonu-elüü çaş.	Er ortası elli yaş.
[407] Er ulan bolboyt, at kunan bolboyt.	Er oğlan olmaz, at kunan olmaz.
[408] Erdi kудay urarda, elüüstündö çaş bolot. Handı kудay urarda, öz eli menen kas bolot.	Er adamı Tanrı vurur, elli yaşında dahi genç olur. Sultani Tanrı vurur öz halkıyla dahi düşman olur.
[409] Karılık karşı kelse, kazgan kördöy; azamattan bak taysa, kara cerdey.	Yaşlılık karşısına çıksa kazılmış mezar gibi; babayiğitten baht azalınca kara yel gibi.
[410] Karılık ömürdön, erdik ölüm artık.	Yaşlı olarak süreceğin ömürden, yiğitçe ömür yeğdir.
Çizelge 60: At ile Anılması³⁰	
[411] At başı menen er başı, kayda kalbayt bir başı.	At başı ile er başı, nerde kalmaz bir başı.
[412] At eerindüü bolot, er murunduu bolot.	At dudaklı olur, erkek burunlu olur.
[413] At semirse ik bolot, er semirse buk bolot.	At şişmanlayınca rahat eder, erkek şişmanlayınca tasa eder.
[414] Er kadırın er bilet, zer kadırın zerger bilet.	Er kıymetini er bilir, altının değerini kuyumcu bilir.
[415] Erdin atın alıstan uk.	Er adamın atını uzaktan duy.
[416] At erdin kanatı.	At, erin kanadadır.
[417] At sıylabas ciğittin, cööçülük bereer sazayın.	Ata hürmet etmeyen yiğidin, yayan kalma verir cezasını.
[418] Attuuğa tayluu cetem deyt, tayluudan töö aşam deyt.	Athı adama, tayı olan adam yetmek ister; tayı olan

³⁰Bazı atasözleri farklı çizelgelerde yer bulduğundan bu çizelgeye tekrar alınması yerine kodlarının verilmesi uygun görülmüştür: 36, 59, 70, 71, 73, 74, 76, 80, 81, 82, 89, 109, 119, 146, 147, 159, 164, 172, 182, 185, 204, 205, 220, 270, 286, 287, 288, 318, 327, 329, 350, 352, 372, 373, 385, 393, 394, 395, 396, 400, 401, 402, 407, 427, 434, 437, 441, 478, 486, 507, 515.

	<i>adamı develi geçerim der.</i>
[419] Attuunu körsö, cöönün ayağı taliyt.	<i>Atlı adamı görürse, yaya yürüyenin ayağı yorulur.</i>
[420] Tay at bolgonço, er batır bolot.	<i>Tay at olana kadar, er batır olur.</i>
[421] Cılka, beren; Cilkını bakkan, eren.	<i>At sürüsü, yiğittir; At sürüsüne bakan, merttir.</i>
[422] Atı cakşı azamat, kaçsa kutulat, kuusa cetet.	<i>Atı iyi olan babayiğit, kaçsa kurtulur, kovalarsa yetişir.</i>
[423] İrisi cuktun atı kara çabuulda cügöröt.	<i>Kısmetsiz adamın atı ödüksüz yarışta iyi koşar.</i>
[424] Calgız attuu çarışçaak, caman katın uruşçaak.	<i>Yalnız atlı yarışçı, kötü kadın kavgacıdır.</i>

Çizelge 61: İt ile Anılması

[425] Erge çarık tabılat, cegen ittin betine kara.	<i>Yiğide çarık bulunur, onu yiyen itin yüzüne bak.</i>
[426] İt-üröt, er-keçiret.	<i>İt ürer, yiğit geçer.</i>

Çizelge 62: Doğduğu Yere Bağlılığı

[427] At toygon cerine kaçat, azamat tuulgan cerine kaçat.	<i>At doyduğu yere kaçar, babayiğit doğduğu yere kaçar.</i>
[428] Er-tuugan cerinde, it-toygon cerinde.	<i>Er doğduğu yerde, köpek doyduğu yerde.</i>

Çizelge 63: Soyuna Çekmesi

[429] Teke turukka, azamat urukka.	<i>Keçi inada, babayiğit soyuna.</i>
------------------------------------	--------------------------------------

Çizelge 64: Kadrinin Bilinmemesi

[430] Er cigittin kadirin, agayın bilbey, cat bilet.	<i>Mert yiğidin kadrini akrabaları bilmez, yâd bilir.</i>
--	---

Çizelge 65: Neşeli Olması

[431] Şayır bolboy, er bolboyt.	<i>Neşe olmadan, er olmaz.</i>
[432] Cigıt menen kız catat, cırğal menen tañ atar.	<i>Yiğitle kız yatar, neşeyle tañ atar.</i>

Çizelge 66: Yalnız Olamaması

[433] Baatır ortok, kut calgız.	<i>Bahadır ortak, talih yalnız.</i>
[434] Calgız attın çañı çıkpayt, çañı çıksa da dañkı çıkpayt. Calgız erdin ünü çıkpayt, ünü çıksa da dañkı çıkpayt.	<i>Yalnız atın tozu çıkmaz, tozu çıksa da ünü şöreti çıkmaz. Yalnız yiğidin sesi çıkmaz, sesi çıksa da ünü çıkmaz.</i>
[435] Kañçalık coon bolso da calgız ciğaç üy bolbos. Kañçalık cakşı bolso da calgız cigit biy bolbos.	<i>Ne kadar kalın olsa da tek ağaçtan ev yapılmaz, ne kadar iyi olsa da yalnız yiğit bey olmaz.</i>

Çizelge 67: Devasının Olmaması

[436] Baatırdıkka daba çok.	<i>Bahadırlığa deva yok.</i>
-----------------------------	------------------------------

Çizelge 68: Kötü Olması

[437] Caman atka cal bütsö, canına torskuk baylatpayt. Caman erge mal bütsö, canına koñşu kondurbayt.	<i>Kötü at yelesenirse, yanına tulum bağlatmaz. Kötü erkek mal sahibi olursa, yanına komşu kondurmaz.</i>
[438] Canı barda calingan, caman erdin belgisi.	<i>Canı varken yalvarmak, kötü erkeğin belirtisidir.</i>

1.3. Kırgız Erkeğine Atfedilen Bazı Meslek Adları ve Sıfatların Kırgız Türkçesi Atasözlerine Yansıması

Bu bölümde *bek (bey)*, *biy (Kırgız halk hâkimi)*, *bay (1. zengin, 2. bey)*, *han (hakan)*, *kan (kağan)*, *sultan (sultan)*, *padişa (padişah)*, *paygambar (peygamber)*, *moldo (molla)*, *koco (hoca)*, *pir (pir)*, *kazı (kadı)*, *sopu (sofu)*, *oluya (evliya)*, *akim (vali)*, *koyçu (çoban)*, *cılkıçı (atçı, seyis)*, *mergen (avcı)*, *kapkançı (tuzakçı, avcı)*, *küzötçü (bekçi)*, *soodager (tüccar)*, *diykan (çiftçi)*, *çeçen (hatip)*, *ırçı (şarkacı)*, *kerneyçi (borazancı)*, *karakçı (haydut)* kelimelerinin geçtiği atasözleri ele alınmıştır. Bunların yanında, tespit edilen atasözlerinde geçen *börü atar (kurt avcısı)*, *selkesine (sarığına)* kelimeleri de erkeğe gönderimde bulunduğundan çalışmaya eklenmiştir.

Koco kelimesinin geçtiği metaforik anlatım içeren atasözleri çalışmaya dahil edilmemiştir: Ar bir it, öz koroosunda koco. *Her bir köpek, kendi avlusunda efendi.*

Sözlüksel açıdan doğrudan cinsiyet belirtmediği hâlde toplumsal açıdan belirlenen cinsiyeti eril olan bu atasözlerinin ele alınmasıyla Kırgız erkeğinin toplumsal yapı içerisindeki yerinin ve görevlerinin tespiti amaçlanmıştır.

Çizelge 69: Bey

[439]	Bay baybiçe kuymakta, küñ menen kul kömöçtö.	Zengin beyle hanımı yağda, kul kölesiyle ekmekte.
[440]	Bay menen baybiçe uruşsa, kul menen küñ kuymakta.	Bey ile birinci kadın kavga ederse, kul ile köle için kaymaktır.
[441]	Bay ölgön attın takasın izdep, altı ay cer kazıptır.	Bey ölmüş atın nalını arayıp, altı ay yer kazmıştır.
[442]	Bay soyuga kozu tappay, cardının calgız toktusun suraptır.	Bey kesecek kuzu bulamamış, yoksulun yalnız kuzucuğunu sormuş.
[443]	Bay uulunun nazarı aç, ıymanduu kişi andan kaç.	Zengin oğlunun gözü aç, imanlı kişi ondan kaç.
[444]	Beşiktegi balanın, bek boloorun kim bilet. Karındaki balanın, han boloorun kim bilet.	Beşikteki çocuğun, bey olacağını kim bilir. Karındaki çocuğun han olacağını kim bilir.
[445]	Biy eköö bolso, doo törtöö bolot.	Bey iki olunca, dava dört olur.
[446]	Biydi kul dese külküsü kelet, kuldu kul dese ölgüsü kelet.	Beye köle dense gülesi gelir, köleye köle dense ölesi gelir.
[447]	Biydın maksatı, biylik kılıuu, bay maksatı, baylık cıynoo.	Beyin maksadı, beylik kulmak; zenginın maksadı, servet yığmak.
[448]	Buka cökto torpok biy.	Boğanın olmadığı yerde tosun beydir.
[449]	Caşkı bolso biyden, caman bolso kuldun.	İyi olursa beyden, kötü olursa kuldun.
[450]	Kış cakaluu biy eken, kılığın körsöñ it eken.	Samur yakalı bey imiş, tabiatına bakınca it imiş.

Çizelge 70: Han, Hakan

[451]	Aygır köpsö-bêêsın kuuyt, han köpsö-êlin talayt.	Aygır övünürse beesini kovar. Kağan övünürse halkına zulüm yapar.
[452]	Han kebine kayruu cok.	Hanın emrine karşı gelmek olmaz.
[453]	Han sarayı-kılıçtın mizi, kamçının küçü.	Han sarayı; kılıcın kını, kamçının gücüdür.
[454]	Han tartuusu toğuz.	Han hediyesi dokuzdur.
[455]	Handın kaarınan saktan, karakçının dosunan saktan.	Hanın kahrından sakın, haydudun dostundan sakın.
[456]	Handın kızı kaşık karmasa kolu cooruyt.	Hanın kızı kaşık tutsa kolu yorulur.
[457]	Kamgak özün canmın deyt, kamkor özün kanmın deyt.	Yelkovan otu canım der, vasi kendini han zanneder.
[458]	Kan üyünün tardığı, kara alaçağımdın keñdigi.	Hakan evinin darlığı, kendi kulübemin genişliği.
[459]	Kandan acırsañ da kalktan acıraba.	Sultanından ayrılсан da halkından ayrılma
[460]	Kandın da bir tatım tuzu kemiptir.	Sultanın da bir avuç tuzu eksiktir.
[461]	Kandın koynunda kalıtrap catkañça, kuldun koynunda kuturup cat.	Hanın koynunda titreyerek yatana kadar, kölenin koynunda kudurup yat.
[462]	Kankor handı körbögön, hanğa tokol bolsom deyt.	Zalim padişahı görmeyen, padişaha kuma olsam der.
[463]	Karğaşa bolso kan ölot.	Lanetlenirse han ölür.
[464]	Kayırçığa da handın işi tüşöt.	Hayırcıya da padişahın işi düşer.
[465]	Kayımsız handan körö, ırbagan cara caşkı.	Merhametsiz handan, büyüyen yara daha iyi.

Çizelge 71: Sultan

[466]	Tulpar cügün oordoboyt, sultan söögün kordoboyt.	Tulpar yüküne ağır demez, sultan kemiğini har etmez.
-------	--	--

Çizelge 72: Padişah

[467]	Balalık, padişahlık, karlılık, katıuluk.	Çocukluk, padişahlık, ihtiyarlık, katılık.
[468]	İlimdin padişası, akıl, sözdün padişası, makal.	İlmin padişahı, akıl, sözün padişahı, atasözü.
[469]	Kudayğa uzatkan kol cetpeyt, padişaha aytkan söz ötpöyt.	Tanrıya uzanan kol yetişmez, padişaha söylenen söz geçmez.
[470]	Padişahın kalısı cok taası bolso.	Padişahın adaleti yok haksızlığı varsa.
[471]	Sıyrığandı sıyra cür, padişahın uulu êmes	Seni soyanı sen de soy, padişahın oğlu değil.

Çizelge 73: Peygamber

[472]	Kuday caratsa kulum dese paygamber ümmötüm debeske argası cok.	Allah yaratıp kulum dedikten sonra peygamber, ümmetim dememeye çaresizdir.
[473]	Kuday koşkon kuda bolot, paygamber koşkon dos bolot.	Tanrının birleştirdiği dünür olur, peygamberin birleştirdiği dost olur.
[474]	Kuday kulum dese, paygamber ümmötüm debeske argası cok.	Tanrının kulum dediğine peygamberin ümmetim değil demek için gücü olmaz.

[475] Paygamber barına ıraazi. *Peygamber hepsine razı.*

Çizelge 74: Molla/Hoca

[476] Akırın baskan moldodon saktan, ala çapan kiygen kocodon saktan.	<i>Yavaş yürüyen hocadan sakın, yaldızlı elbise giyen kocadan sakın.</i>
[477] Alki buzuk moldonun, selkesine çok tüşöt.	<i>Yaradılışı bozuk molların, sarığına kor düşer.</i>
[478] At ağzını corgo, adam azgını moldo.	<i>Atın azmanı yorgadır, adamın azmanı da hocadır.</i>
[479] Azansız moldo bolso da kazansız kadın bolboyt.	<i>Ezansız hoca olsa da kazansız kadın olmaz.</i>
[480] Berêerge akçañ bolboso, moldo üyüñö da kirbeyt.	<i>Verebilecek paran yoksa, hoca evine bile girmez.</i>
[481] Eki moldo bir kişi, bir moldo carım kişi.	<i>İki molla bir kişi, bir molla yarım kişi.</i>
[482] Moldo aç kalsa bazar kızırat, sopusu aç kalsa mazar kızırat.	<i>Molla aç kalınca pazar dolaşır, sofusu aç kalınca mezar dolaşır.</i>
[483] Moldo coldo bolso, şeytan üyünö kiret.	<i>Molla yola çıkınca, şeytan evine girer.</i>
[484] Moldo işke kelse, taş baka; aşka kelse, aç karışkır.	<i>Molla işe gelince, kaplumbağa; aşa gelince, aç kurt.</i>
[485] Moldo köp bolso, koy aram ölot.	<i>Molla çok olursa, koyun haram ölü.</i>
[486] Moldonu suktugunan bil, corgonu kurçugunan bil.	<i>Hocayı midesiyle bil, atı hızlılığıyla bil.</i>
[487] Moldonun aytkanın uk, kılğanın kılba.	<i>Molların söylediğini dinle, yaptığını yapma.</i>
[488] Moldonun kuran okup 'alla' degeni, beçaranın bir ulagın aldap cegeni.	<i>Molların Kuran okuyup 'Allah' demesi, fakirin bir oğlağını aldatıp yemesi.</i>
[489] Moldonun seldesi ak, cürögü kara.	<i>Molların sarığı ak, yüreği kara.</i>
[490] Moldonun seldesine çok tüşö, eşendin etegine ört ketet.	<i>Molların sarığına kor düşse, şeyhin eteğinde yangın çıkar.</i>
[491] Ölöndüü cerde ögüz semiret, ölümdüü cerde moldo semiret.	<i>Yeşillik yerde öküz şişmanlar, ölüsü çok yerde hoca şişmanlar.</i>
[492] Semiz koy berem degenge, seldesin satkan moldo bar.	<i>Semiz koyun vereceğim diyene sarığını satan molla var.</i>

Çizelge 75: Hoca

[493] İşengen kocoñ suuga aksa, aldı-aldınan tal karma.	<i>İnanmadığın hocanın suda aksa, önünden dal çubuk hazırla.</i>
[494] Koconun kursağı tok, kulu menen işi çok.	<i>Hocanın karnı tok, kulu ile işi yok.</i>
[495] Koconun özü toyso da közü toyboyt.	<i>Hocanın kendisi doysa da gözü doymaz.</i>

Çizelge 76: Pir

[496] Peyli cakşı kem bolboyt, piri bolboy el bolboyt.	<i>Karakteri iyi eksik olmaz, piri olmayan halk olmaz.</i>
--	--

Çizelge 77: Kadı

[497] Doolaşardıñ kazı bolsa, dartıñdı allaga ayt.	<i>Davalaştığın kadı ise derdini Allaha anlat.</i>
--	--

Çizelge 78: Sofu

[498] Sopusogon cebeyt, cese kabığın da koyboyt.	<i>Sofusu soğan yemez, yiince de kabuğunu bile bırakmaz.</i>
[499] Sopusungan moldonun üyünön ceti kamandın başı çığıptır.	<i>Sofuluk taslayan molların evinden yedi domuzunun başı çıkmış.</i>
[500] Sorgoktun köönü kazanda, sopusunun köönü azanda.	<i>Oburun gönüllü kazanda, sofusunun gönüllü ezanda.</i>

Çizelge 79: Evliya/Veli

[501] Alıstağı oluyadan, cakındağı maşayak artık.	<i>Uzaktaki evliyadan, yakındaki veli iyidir.</i>
---	---

Çizelge 80: Vali

[502] Albani akim cedi, tayaktı cetim cedi.	<i>Helvayı vali yedi, dayağı yetim yedi.</i>
[503] Almanı akim ceyt, tayaktı kim ceyt.	<i>Elmayı vali yer, dayağı kim yer?</i>

Çizelge 81: Asker

[504] Börk tiygendin tamağı bir, col cürgöndün tilegi bir.	<i>Askerin yemeği bir, yolculuk yapanların dilekleri bir.</i>
[505] Öydö cürgön bir çoro, çoöğö çıksa miñ çoro.	<i>Evde olan bir çoro asker, savaşa çıktığında bin çoro.</i>

Çizelge 82: Haydut

[506] Topton kaçkan karakçıga kez bolot.	<i>Topluluktan kaçan, haydut için fırsat olur.</i>
--	--

Çizelge 83: Çoban

[507] Cılkıçının bir körgönün han körböyt, bir körgönün it körböyt.	<i>At çobanının bir gördüğünü han görmez, bir gördüğünü it görmez.</i>
---	--

[508] Ölör ečki koyçunun tayagına süykönöt.	Ölecek keçi çobanın dayağına sürünür.
---	---------------------------------------

Çizelge 84: Avcı

[509] Börü atar cigitti börkünön taanı.	Kurt avcısı yiğidi kalpağından tanı.
[510] Kamdes mergen karaygan kırdı atat.	Beceriksiz avcı karanlık tepeye ateş eder.
[511] Kapkançı tileyt tülkünü, boz baldar tileyt külkünü.	Avcı ister tilkiyi, genç çocuklar ister neşeyi.
[512] Mergençi canın ceyt, üydögülör eti menen mayın ceyt.	Avcı canını yer sıkar, evdekiler eti ile yağını yerler.
[513] Mergendin dartı kiyikte, bürküttün dartı biyikte.	Avcının derdi geyikte, kartalın derdi yükseklerde.
[514] Mergendin keçikkeni-olcoğö tunğanı.	Avcının gecikmesi; avının iyi olmasına delildir.
[515] Mingeniñ cakşı atı bolso, alıstı cakınday kör.	Avcının iyi atı olursa, uzak yeri yakın görür.

Çizelge 85: Bekçi

[516] Sokurdan küzötçüñ bolso, eliñdi cooğö aldırat.	Körden bekçin olsa, halkını düşmana aldırır.
--	--

Çizelge 86: Tüccar

[517] Soodager sanaası menen bayıyt, ubayım menen karıyt.	Tüccar düşüncesiyle zengin olur, dertsiz ihtiyarlar.
[518] Soodagerde akça bolboso, suuda balık bolboyt.	Tüccar adamda para olmazsa, suda balık olmaz.
[519] Soodagerde nisap çok.	Tüccarda insaf olmaz.
[520] Soodası tügöngön soodagerdin keypi ketet.	Alış-verişi tükenen tüccarın keyfi kaçar.

Çizelge 87: Ziraatçı

[521] Taza üründön öngön dan, diykandı bayıtat.	Taze üründen yetişen buğday, ziraatçıyı zenginleştirir.
---	---

Çizelge 88: Hatip

[522] Köp atkandan mergen bolboyt, Köp süylögöndön çeçen bolboyt.	Çok ateş edenden avcı olmaz, çok konuşandan hatip olmaz.
[523] Köpkön cigit uul köp süylöyt, çeçen cigit ep süylöyt.	Şişinen yiğit oğul çok konuşur, hatip yiğit ustaca konuşur.

Çizelge 89: Ozan/Şair

[524] Anık çeçen akındar, cazğı caağan camğırday.	Söz zengini ozanlar, ilkbaharda yağın yağmur gibidir.
[525] Körgönün cazbay tak aytat, ırçıldarın ustası.	Ozanların ustası gördüğünü yanılmadan söyler.
[526] Önlütünün kolu altın, ırçıldarın sözü altın.	Mesleği olanın kolu altın, şairlerin sözü altındır.
[527] Tolubayday sınçı bol, toktogulday ırçı bol.	Tolubay gibi teftişçi ol, Toktoğul gibi şair ol.

Çizelge 90: Borazancı

[528] İş bütürgön kerneyçi, balaaga kalğan surnaycı	İş bitiren borazancı, belaya kalan zurnacı.
---	---

1.4. Kırgız Erkeğinin Bazı Fiziksel Özelliklerinin Kırgız Türkçesi Atasözlerine Yansıması

Bu bölümde *sakal (sakal)*, *murut (bıyık)*, *taz (kel)* kelimelerinin geçtiği atasözleri ele alınmıştır.

Çizelge 91: Sakal, Bıyık

[529] Alabata şorgo bütöt, akmakka sakal bütöt.	Beceriksiz belaya girer, ahmak adamda sakal biter.
[530] Bazar körkü bakal, er körkü sakal.	Pazarın güzelliği bakkal, erkeğin güzelliği sakal.
[531] Bir agargan sakalıñ, kaytadan çıgıp kararbas.	Bir kere ağaran sakalın, yeniden çıkıp kararalmaz.
[532] Kapaluunun, kabagına kar caayt, kayıkkandın murutuna muz toñot.	Kederlinin, göz kapağına kar yağar, uyusuğun, bıyığında buz donar.
[533] Kar erise suu bolot, karısa sakal kuu bolot.	Kar eriyince su olur, yaşlanınca sakal ak olur.
[534] Keeri ketkendin sakalı kekirteğine bütöt.	Kötünün sakalı gırtlığına kadar çıkar.
[535] Oozuñan çıkkan sakalıña carmaşat	Ağızdan çıkan sakalına yapışır.
[536] Ölör karga bürküt menen oynoyt, ıylar bala atasının sakalı menen oynoyt.	Ölecek karga şahin ile oynar, ağlayacak çocuk babasının sakalı ile oynar.
[537] Sakal toydo kerek.	Sakal düğünde gerek.
[538] Sakalduu kişi coogo tüşöörbü?	Sakallı adam savaşa gider mi?
[539] Sakalıñ öspösö, sakalsızga külbö.	Sakalın çıkmasa, sakalsıza gülme.
[540] Sooda sakal sıypagança.	Ticaret sakal sıvazlayına kadar.
[541] Sözdün körkü-makal, erdin körkü-sakal.	Söz güzelliği atasözü, er güzelliği sakaldır.

Çizelge 92: Kellik

[542] Cakşı taz başın caşırbayt, cakşı ayal aşın caşırbayt.	<i>İyi kel başını gizlemez; iyi kadın aşını gizlemez.</i>
[543] Tandagan-tazga colugat.	<i>Seçen adam kişi kel adama rastlar.</i>
[544] Taz tarangança, toy tarkayt.	<i>Kel saçını tarayınca kadar düğün biter.</i>
[545] Tazdın köönü bolboso da taza kızdın köönü kalbasın.	<i>Kel oğlanın gönlü olmasa da taze kızın gönlü kalmasın.</i>

Sonuç

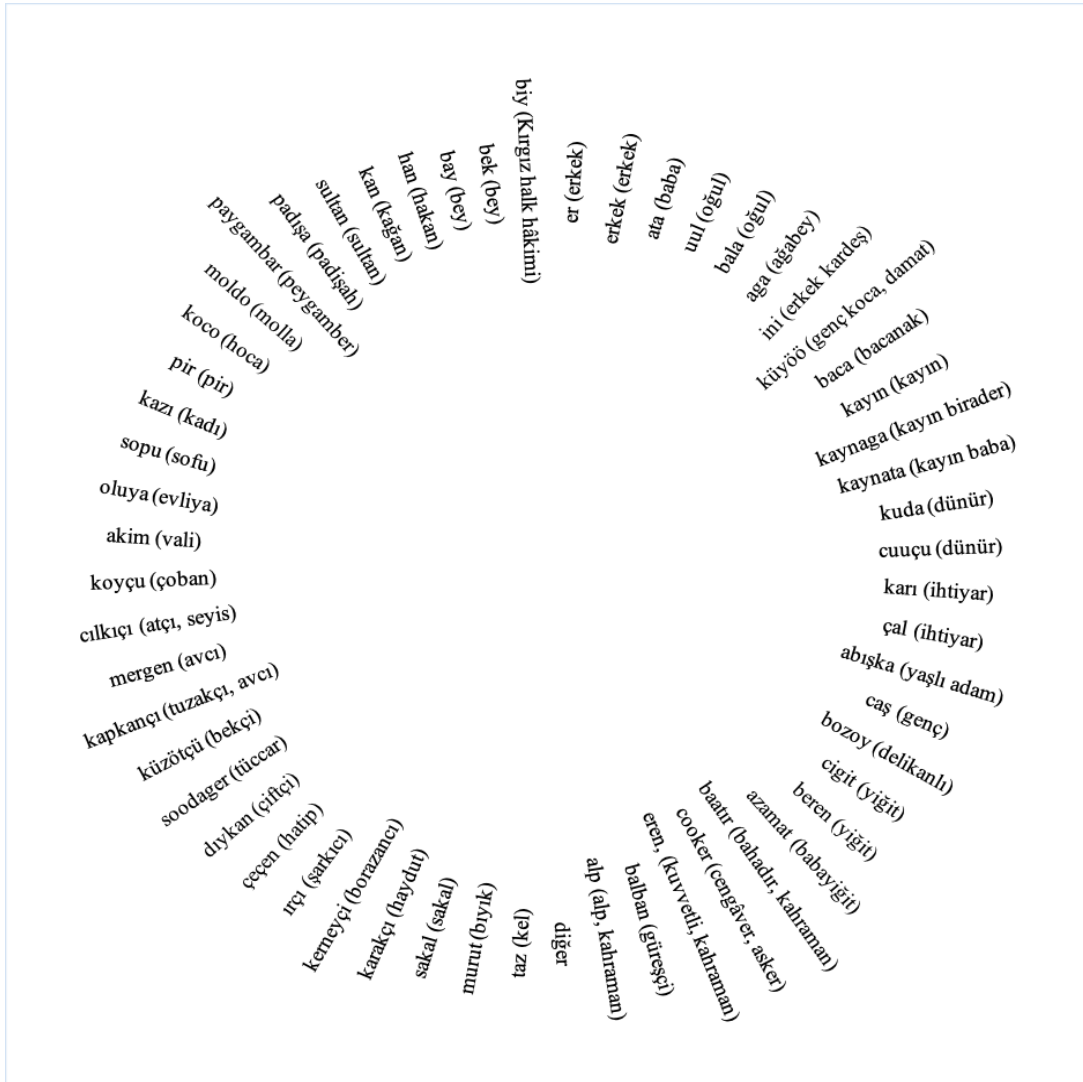
Kırgız Türkçesindeki karşılığı *makal* olan atasözleri, kültürel zenginliği gösterme ve kültür aktarımı konusunda başvurulabilecek güvenilir kaynaklardan biridir. Bu çalışmada atasözlerinin bizlere mutlaka bir gerçeği yansıtmaları özelliğinden yola çıkılarak, erkek imgesinin Kırgız Türkçesi atasözlerine nasıl yansıdığı incelenmiştir. Diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırgız Türklerinde de sosyal, siyasal ve kültürel yapı içerisinde önemli bir yere sahip olan erkek, sosyal bir kurum olan ailenin kaderi (soyu devam ettirmesi) için önemli olduğu gibi milletin kaderi için de önemlidir. Bu açıdan erkeklik araştırmalarına katkı sağlayacağını umduğumuz bu çalışmada, erkek imgesinin bulunduğu veya ima edildiği, erkeğe gönderim yapan veya erkeğin gönderim yaptığı atasözleri toplu olarak verilmiş, bütünsel bir inceleme yapılması amaçlanmıştır.

Kırgız atasözlerinde erkek imgesini inceleyen bu çalışmada 667 atasözü tespit edilmiştir. Bunlardan birbiriyle benzer olanları elenerek 545 atasözü değerlendirmeye alınmıştır. Bu atasözleri 5 ana tema çerçevesinde 92 alt temaya bölünerek incelenmiştir.

Ana Tema	Alt Tema
Aile ve Akrabalık Bağlamında Erkek ve Kadın	Erkek ve kadınla ilgili karşılaştırmalar ve benzetmeler, evlilikte /hayat eşi olmada denklikler, evlenilecek kadının özelliklerinin erkeğe etkisi, evlenilecek erkeğin özelliklerinin kadına etkisi, erkeğin eş seçmesi, kadının eş seçmesi, erkek ile kadına evlilik ve eş seçme üzerine verilen nasihatler, evlilik içi kurallara uyma, erkeğin, genç kadına olan düşkünlüğü, erkeğin kadının sahibi olma durumu, erkeğin ve kadının birden fazla evlenebilmesi, erkek ile kadın ilişkilerine dair bazı tespitler.
Erkek ile İlgili Aile ve Akrabalık Adlarının Atasözlerine Yansıması	Baba, erkek evlat, erkek kardeş-ağabey, damat, koca/eş, iç güvey, bacanak, kayın bilader, kayın peder, dünür, ihtiyar.
Kırgız Erkeğinin Özellikleri	Yiğitlik Halkı ve ülkesi ile bağları, düşmanın olması, zorluk çekmesi, savaşçı olması, güreşçi olması, sınımanması, gayretli olması, rakibiyle çekişmesi, yara alması, ölümü, iyi yürekli olması, namuslu olması, hak yememesi, tevekkül etmesi, sabırlı olması, tarafsız olması, er olma gerekleri, güçlü olması, aciz olması, yoksul olması, beceriksiz olması, boyun eğmesi, bildiğini sanması, bilime önem vermesi, övünmesi, korkak ile karşılaştırılması, sözünün önemli olması,

	itibarlı olmasının beklenmesi, hor görülme istememesi, hünerli olması, namının olması, kul olması, şanslı olması, başına her şeyin gelebilmesi, sırlı olması, dost olması, yaşı ve olgunlaşması, at ile anılması, it ile anılması, doğduğu yere bağlılığı, soyuna çekmesi, kadrinin bilinmemesi, neşeli olması, yalnız olamaması, devasının olmaması, kötü olması.
Kırgız Erkeğine Atfedilen Bazı Meslek Adları ve Sıfatlar	Bey, han, sultan, padişah, peygamber, molla/hoca, pır, kadı, sofı, evliya-veli, vali, asker, haydut, çoban, avcı, bekçi, tüccar, ziraatçı, hatip, ozan/şair, zurnacı.
Kırgız Erkeğinin Bazı Fiziksel Özellikleri	Sakal, bıyık, kellik.

Çalışma malzemesinin elde edilmesi için veri tabanını oluşturan atasözleri kitaplarında aşağıdaki şemada verilen sözlüksel, çağrışımsal ve gizli cinsiyet kategorisinde olan eril kelimeler taranmıştır.

Bu şemada *diğer* adıyla kastedilen, eril kelime olmadığı hâlde erkeği işaret eden bazı kelimeler ve sıfatlardır: akılsızga (akılsız adam), çogoolgo (kavgacı adama), ölgöndön (ölen adamdan), caman (kötü adam), ırısı cuktun (kısmetsiz adamın), attuu (atlı), börü atar (kurt avcısı), tebetey (kalpak), selkesine (sarığına). Örtük olarak erkeğe gönderimde bulunan dişil kelimeler ise şunlardır: alğanıñ (karın), ayalıñ (karın), ayagıñ (hanımın), katınıñ (hanımın), zayıbıñ (kadının), süygönüñ (sevdiğin kadın) suluuñ (güzelin), körktüü (güzeli) kelini (gelini), kızdı (kızı).

Çalışma kapsamında incelenen atasözlerine yansıyan Kırgız erkeği, çalışmanın üçüncü bölümünde de örnekleriyle ele alındığı gibi güçlü, savaşçı, güreşçi, kahraman, sabırlı, gayretli, hünerli, neşeli, şanslı, sırlı, dost, iyi yürekli, namuslu, itibarlı, tarafsızdır; halkı, ülkesi ile bağları sıkıdır; düşmanı vardır; zorluk çeker; rakibiyle çekişir; sınanır; yara alır; namı vardır; hor görülmeğe istemez; övünür; kadri bilinmeyebilir; hak yemez; tevekkül eder; sözü önemlidir, bilime önem verir, doğduğu yere bağlıdır; yalnız olamaz. Bunların yanında olumsuz özellikleri açısından kötü, aciz, beceriksiz, bildiğini sanan, yoksul, kul, boyun eğendir. Kırgız erkeğinin diğer özelliklerine örnekleriyle değinecek olursak şunları söyleyebiliriz: üstündür (*Akşamleyin güneş kızarsa, gelinin erkek doğurmuş gibi sevin.*), sığınaktır (*Baba, sığınak; anne, ışıktır.*), eleştirici ve denetleyicidir (*Baba çocuğuna eleştirici.*), rol-modeldir (*Babasını görüp oğul yetişir, annesini görüp kız yetişir.*), sağduyuludur (*Babasına çocuğu yemek yemeyi öğretir.*), biat etmeyebilir (*Baban kâfir ise, annene bıçak ver. Babanı düşman kesse, birlikte kes.*), koruyucudur (*Halkını koruyarak düşmanları yenen adam batır.*), sahiptir (*Koca doğurulur, kadın satın alınır. At, binenindir; kadın, evlenenindir.*), yiğit ve merttir (*Yiğit evde doğar, savaşta ölür.*), istikrarlıdır (*Kaplan aslan izinden dönmez, yiğit bahadır sözünden dönmez.*), girişkendir (*Kadının girişkeni iş bitirir, erkeğin girişkeni rızk arar.*), çalışkandır (*Babayiğit isen ak helal çalış, Az veya çok mal olur.*), kavgacıdır (*Kavgaya etmeyen oğul, anlaşılamayan gelin olmaz.*), şaşırıdır (*Aşı hor görsen, kusturur, yiğidi hor görsen, şaşırır.*), acımasız olabilmelidir (*Düşmana acıyan kendisi yaralı, karısı yaşlı.*), bağışlayıcıdır (*Af dileyip gelirse, babanı öldüreni dahi bağışla.*), hürmet bekler (*Altı gün aç kalsan da babanı say.*), soyludur (*Oğlun büyüyünce soya, kızın büyüyünce uzağa.*), ailecidir (*Ağabey kardeş tatlı barışık olunca at çok, abla kardeş tatlı barışık olunca aş çok.*), fedakârdır (*Bir ana baba otuz çocuğa bakar, otuz çocuk bir ana babaya bakamaz.*), idarelidir (*İyi babanın kaşıkla topladığını, kötü evlat kepçeyle saçar.*), yanılabilir (*Er kişi yanılrsa da halk yanılmaz.*), değerlidir (*Halk için yiğit değerli; yiğit için, halk ile yer değerli.*), vatanseverdir (*Kuş yemine sürünür, yiğit ülkesine döner. Vatanını sevmeyen millet olmaz, milletini sevmeyen er olmaz.*), koruyucudur (*Halkını koruyarak düşmanları yenen adam batır.*), korkusuzdur (*Yiğit öleceği yere gülererek gider.*)

Araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde, Kırgız kültüründeki atasözlerine yansıyan erkeğin toplum içindeki olumlu ve olumsuz algılanışına/profiline, doğuştan ve daha sonradan kazanmış olduğu statülere dair bilgilere ulaşılmıştır. Sonuç olarak, sözlü kültürün taşıyıcılarından biri olan atasözleri incelenerek bir toplumdaki erkek rolleri hakkında geniş bilgiye ulaşmanın mümkün olduğu gözler önüne serilmiştir. İlerideki çalışmalarda diğer Türk boylarının kullandığı atasözleriyle karşılaştırmalı incelenmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Kaynaklar

- Abduldayev, E. ve İsayev D. (1969). *Kırgız tilinin tüşündürmө sözdüğü*. Bişkek: Mektep Basması.
- Aksu, B. T., Akalın, Ş. H. ve Toparlı, R. (2022). *Türk atasözleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alkaya, E. (2001). Tatar Türkçesindeki dil ve söz ile ilgili atasözleri üzerine bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S. 2, 5<5-76.
- Arık, H. (2009). Kahvehanede erkek olmak: kamusal alanda erkek egemenliğinin antropolojisi. *Cins Cins Mekân* (Der. Ayten Alkan). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R. ve Selçuk, B. K. (2018). *Kırgızca-Türkçe sözlük I*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Avşar, S. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında tarihsel rollerini yitiren erkekliğin çöküşü: küllerinden “yeni erkek”liğin doğuşu. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 224-241.
- Baycigitov, K., Samatov, K. ve Kasımalıyev, B. C. (2002). *Kırgız adabiyatı*. Bişkek: Mektep.
- Cumakadırovna, A. B. (2010). *Türk elderinin makaldarının calpılıktarı cana özgöçölkötrü* (Kırgız, Altay, Hakas, Tuva Makaldarı). Karakol.
- Çankaya, S. (2014). *Kırgız sözlüğü Kırgızca-Türkçe*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Çelik Şavk, Ü. (2002). *Kırgız atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dıykanbay, M. (2022). Sovyet ideolojisinin yansıdığı Kırgız atasözleri. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 162-170.
- Ercilasun, A. B. (Ed.). (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü-I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güngör, A. ve Cailova Güngör, A. (1998). *Kırgız atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İbray Uuulu- Koyçumanov, C. (haz.) (2001). *El adabiyatı seriyası makal-lakaptar*. C. 10, Bişkek.
- Kerimoğlu, C. ve Doğan, G. (2015). Türkçede cinsiyet görünümleri ve çağrışımsal zihniyet. *TÜBAR- XXXVIII Güz*.
- Mahmûd, K. (2005). *Divânü Lügati't-Türk*. (Çev. Serap Tuğba Yurteser). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Muratov, A., Şeriev, C. ve İsakov, K. (2014). *Kırgız adabiyatı: malımtama*. Bişkek.
- Oğuz, M. Ö., Ekici M., Aça M., Düzgün, D., Akarpınar, R. B., Arslan, M., Yılmaz, M., Eker, G. Ö. ve Özkan, T. (2012). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Parlatır, İ. (2007). *Atasözleri ve deyimler*. C. I, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Parlatır, İ. vd. (1998). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarsek, N. (2018). *Kuzeybatı grubu Türk lehçelerindeki (Başkurt, Kazak, Kırgız, Nogay, Tatar) tabiat konulu atasözleri ve Türkiye Türkçesi atasözleri ile karşılaştırılması*. Yayınlanmıştır Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sertkaya, O. F. (1983). Eski Türk atasözleri üzerine. *Şükrü Elçin Armağanı* (s. 275-292). *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi: 1*, Ankara.

- Uçan, G. (2016). Toplumsal cinsiyetin öteki yüzü-erkek. *Proje: Türk Erkeklerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması*.
- Usupbekov, Ş. (1982). *Kırgız makal-lakaptarı*. Firunze.
- Yuhadin, K. K. (1994). *Kırgız sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zakitov S. (1973). "Makal, ilakaptar", *Kırgız elinin oozeki çıgarmaçılık tarihinin oçerki*. (red. A.İsabekova-F. S. Rabihanova). Frunze.
- Zeybekoğlu, Ö. (2010). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türk toplumunun erkeklik algısı. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3(1) Ocak.

Extended Abstract

Proverbs, which convey the spiritual values of the individual or people, their perspectives on life, and their social life experiences from generation to generation before it is clear who said it in the oral tradition, have taken their place in almost every phase of people's social life. Since these short and stereotypical words from the past to the present reflect a reality to us, they are one of the reliable sources that can be consulted for the transfer of social culture. Society imposes different characteristics, behaviors and duties on men and women. In our study, it is aimed to determine these characteristics, behaviors and duties of men reflected in Kyrgyz proverbs, based on the function of proverbs as a tool / memory / mirror in the transfer of social culture.

The work of Kyrgyz Proverbs, prepared with the same name by Ahmet Güngör and Asel Cailova Güngör and Ülkü Çelik Şavk, constitutes our database. A total of 545 proverbs, which were obtained by scanning the masculine words in the lexical gender, latent gender and associative gender categories, as well as the feminine words implicitly referring to the male without including such words, were examined. In the examinations made, there are 156 proverbs that directly refer to the male and male words, 357 that refer to the male with masculine words, and 32 proverbs that refer to the male with feminine words although the words related to the male are not mentioned. It can be said that only the examination of the proverbs in which the word male er is mentioned will lead to erroneous results in revealing the place and importance of man in Kyrgyz society. For this reason, the scanned vocabulary has been increased and the subject has been discussed from a more holistic perspective.

In the section "Man and Woman in the Context of Family and Kinship in Kyrgyz Turkish Proverbs" er (man), erkek (man), ata (father), abışka (old man), azamat (babayığit), bala (son), bay (squire), biy (mister), çaş (young), cigit (valiant), kayın (brother-in-law), küyöö (young husband, groom), uul (son), sakal (beard) proverbs with the words are discussed. In addition to these, adjectives such as akılsızga (mindless man), çoğoolgo (to the quarrelsome man), ölgöndön (from the deceased man), caman (bad man) and proverbs with feminine words such as alğaniñ (the wife you took), ayalıñ (wife), ayagıñ (your wife), katınıñ (your lady), zayıbıñ (your woman), süygönüñ (the woman you love), suluuñ (your beautiful), körktüü (your beautiful), kelini (your bride), kızdı (daughter) are also discussed.

In the section "Reflection of Family and Kinship Names Used in Kyrgyz Turkish on Proverbs" proverbs with the words er (man), ata (father), uul (son), bala (son), bozoy (young), çaş (young), aga (brother), ini (brother), küyöö (groom), baca (bacanak), kaynaga (brother-in-law), kaynata (father-in-law), kuda (affinity relationship by marriage), cuuçı (affinity relationship by marriage), karı (older), çal (older) are discussed.

In the section "The Reflection of the Kyrgyz Men's Bravery Characteristics to the Kyrgyz Turkish Proverbs" er (man), cigit (valiant), beren (valiant), azamat (brave fellow), baatır (hero), cooker (fighter, soldier), eren (strong, hero), balban (wrestler), alp (hero) the proverbs with the words are discussed. In addition to these, adjectives such as ırısı cuktun (unfortunate man), attuu (horseman) and proverbs in which the word tebetey (headdress) are mentioned, which are understood to refer to men from the context, have also been added.

In the section "The Reflection of Some Occupation Names and Adjectives Attributed to Kyrgyz Men on Proverbs in Kyrgyz Turkish", bek (bey), biy (sovereign of the Kyrgyz people), bay (squire), han (khan), kan (khan), sultan (sultan), padişa (padishah), paygambar (prophet), moldo (mullah), koco (hodja), pir (pir), kazı (qadi), sopu (pious), oluya (saint), akim (governor), koyçu (shepherd), cılkıçı (groom), mergen (hunter), kapkançı (trapper, hunter), küzötçü (watcher), soodager (merchant), dıykan

(farmer), çeçen (orator), ırçı (singer), kerneyçi (trumpeter), karakçı (bandit) proverbs with the words are discussed. In addition to these, the words börü atar (wolf hunter) and selkesine (to the turban) in the proverbs were added to the study since they refer to men.

In the section "The Reflection of Some Physical Characteristics of Kyrgyz Men on Proverbs in Kyrgyz Turkish", proverbs with the words sakal (beard), murut (moustache), taz (bald) are discussed.

The Kyrgyz man, reflected in the analyzed Kyrgyz Turkish proverbs, is strong, fighter, wrestler, hero, patient, diligent, skillful, cheerful, lucky, secret keeper, friendly, good-hearted, honest, reputable, impartial; its people, its ties with its country, are tight; has enemies; has difficulties; quarrels with his opponent; tested; wounds; has a reputation; he does not want to be despised; Boasts; may be shown no appreciation; does not be unfair; trusts in God; his word matters, he cares about science, he depends on where he was born; he can't be alone. In addition to these, in terms of his negative characteristics, he is bad, helpless, incompetent, smart aleck, poor, servant, submissive. If we refer to the other characteristics of the Kyrgyz man, we can say that he is superior, he is a refuge, he is critical and controlling, he is a role-model, he is prudent, he may not obey, he is protective, he is possessive, valiant and courageous, he is stable, sociable, hardworking, quarrelsome, surprising, must be cruel, forgiving, expects respect, noble, family, self-sacrificing, manageable, mistaken, valuable, patriotic, protective, fearless.